گفتوگۆیەکی فیکری کراوە لەگەڵ نوسەر و روناکبیر سمکۆ محەمەد لەبارەی ئایدیۆلۆژیاو دژەکانی.-5- ...ئا: عەباس جەمیل جێماو

سمکۆ محەمەد: ئایدیۆلۆژیا ماسکێکە لەشێوەی هۆشیارییەکی موزەیەف و تەمومژاوی، سەرەتای هەیە و کۆتایی نادیارە.
سمکۆ محەمەد: هەموو ڕۆشنبیر و نووسەر و ئەکادیمیستێك جورئەتی موناقەشەکردنی ئایدیۆلۆژیای نیە.

ئامادەکردنی: عەباس جەمیل جێماو
بەشی 5

سمکۆ محەمەد نووسەر و روناکبیر لەبەشی چوارەمی چاوپێکەوتنەکەیدا دەربارەی ئایدیۆلۆژیا و دژەکانی قسە دەکات، پێی وایە، ئایدیۆلۆژیستەکان هەریەکەیان ئارگۆمێنتی خۆیان هەیە، هەریەکەیان پێیانوایە لۆژیکی ئەوان پێچەوانەی ئەو هەقیقەتەیە کە کۆمەڵگە بەگشتی بڕوایان پێیەتی، لۆژیکستەکانیش واشیدەکەنەوە گوایە وەهمی ئەوانی ترە کە ستایلی جۆرە خۆشەویستییەکە کە مانای کۆنتڕۆڵکردنی کۆمەڵگەی هەیە، ئەمەش زەمینەیەکی فەلسەفی هەیە کە ماتریال و عەقلانییەت حوکمی بەسەردا دەکەن.

دەقی گفتوگۆکە

پرسیار: بەهۆی سرووشتی جیاوازییە فکری و ئایینی و زانستیەکانەوە، بەڕاستەوخۆ و ناڕاستەوخۆ هەموو شتێك سیفەتی ئایدیۆلۆژیای وەرگرتووە، ئەمەش روونکردنەوە و پێناسە و شیکردنەوەی زیاتری ویستووە، لەکاتێکدا توێژەران و بیرمەندان بەبەردەوامی رەخنەیان لەم چەمکە گرتووە، خوێندنەوەی ئێوە چییە و چۆنە، بۆ چی هەموو دیاردەکان بەو ئاراستەیەدا ڕۆیشتن؟

سمکۆ محەمەد: نا من تەواو کۆك نیم لەگەڵ ئەو بۆچوونە کە هەموو شتێك بۆتە ئایدیۆلۆژیا، چونکە ئەم بابەتە چیرۆك و بەسەرهاتی

جیاوازی هەیە کە لەدوای کلاسیکیزم، چەمك یان تێرمی جۆراوجۆر بەرهەمهات و ئەو تێرمانەش بەلانیکەمەوە فکری فراوانتر کرد و رەخنەی نوێی بەرهەمهێنا کە پێشتر رەخنەش سیستمێك بوو لەدژی سیستمێکی تر، کەواتە نابێ ئەوەمان بیربچێ لەوەتەی بیرکردنەوە هەیە، ئایدیۆلۆژیا هەیە و لەهەموو سەردەمێك و قۆناغێکدا بەستایلی جیاواز نوێ دەبێتەوە، چونکە ئینسانی ئایدیۆلۆژیست هەمیشە بەدوای ئایدیایەکی نوێ دەگەڕێت تاکو لەپرۆسەی بڕیارداندا بەپێی ئەو دیدگایە بوونی خۆی بسەلمێنێ، بەڵام ئەو دابڕانە مەعریفییە بەفۆڕمێکی جیاواز مامەڵەی لەگەڵ ئەو تێرمانە کرد کە هیچ نەبێ ئەو سیفەتەی داماڵاند.
وەختێك ئایدیۆلۆژیا لەچەمکەوە بوو بەکەرەستەی دامودەزگای دەوڵەت و هەروەها کۆمپانیاکانیش دەبنە بەشێك لەکارگەی ئایدیۆلۆژیا، ئەوکاتە زیاتر هەست بەمانەوەی ئەم چەمکە دەکەین کە چەند چالاکە.

پرسیار: باشە بۆ ئەوەی قسە لەسەر سەرەتاو دەرهاویشتەکانی دوا قۆناغی فکر و ئایین بکەین، دەبێ لەسەرەتای ئەو جیاوازییە فکری و ئایدیایانەوە موناقەشە بکەین، ئایا بۆچی هەموو فکرێك و هەموو کردەیەکی تەنانەت پیشەسازیش بوون بە ئایدیۆلۆژیای کۆنکریتی و بۆچی پێویستمان بەدابڕانێکی تر هەیە؟

سمکۆ محەمەد: هەڵبەت هەموو فکر و ئایین و فەلسەفەیەك بنەمای رەسەنایەتی خۆی هەیە و هۆکارێکی مێژوویی و نهێنییەکی کۆمەڵایەتیی هەبووە گرەوی لەسەر جێکەوتەبوونی کردووە، بۆیە کۆدی بۆ دانراوە وەکو ئەوەی هەر ئایینێك کۆدی خۆی هەیە، ئەمە هەر لەسەردەمی کلاسیکەوە واهاتووە، بۆیە ناکرێ بۆ هەموو بابەتێك بچینەوە یۆنانی کۆن و میسری کۆن و هیند و چینی کۆن کە ئەمان هەم کۆمەڵگە و هەم دەوڵەت و قەوارەی رەسەنن و جیاوازیان هەیە لەگەڵ ئەو دەوڵەتانەی لەپاشکۆی ئەمانە مێژوویان بۆ خۆیان دروستکرد، بەڵام ئەوەی کە تاڕادەیەك وڵامی ئامانجی ئەو پرسیارە دەداتەوە، ئەوەیە کە کۆتایی سەدەی رابردبوو سەدەی گەشەو هەڵدانی تەکنۆلۆژیا بوو، بەوپێیەی کە فەلسەفە و ئایینیش لەماڵێك و لەزەمەنی جیاوازدا موناقەشەی لەسەر دەکرا، ئیدی ئایدیۆلۆژیا یەکێك لەو چەمکانە بوو کە زۆرترین موناقەشەی لەسەر کراوە چ لەلایەن ئیایدۆلۆژیستەکانەوە و چ لەلایەن رەخنەگرانییەوە، چونکە زۆرترین رووبەر و فەزای فەلسەفی و ئایینی داگیرکردبوو، تائێستاش گرەوی ململانێکان لەسەر ئەو بابەتە دەکرێ، بۆیە کە مۆدێرنە و رێنیسانس هاتن، زنجیرە فۆرمێکی لە بەرهەمی ئەدەبی پێشکەش کرد کە دژی ئایدیۆلۆژیا وەستانەوە، ئەمە وەکو

تەشکیلاتێکی ئیدیۆلۆژی جیاواز لەسەر زاری بیرمەندان جێکەوتە بوو، ئەوکاتە بوو کە تاقمێك گوتاری بەهایی رێژەیی پێکەوەگرێدراو نوێنەرایەتی ئەم رەوتەیان دەکرد، هەر لەوکاتەوە ئایدیۆلۆژیا جارێکی تر و بەرەنگ و بۆیەکی ترەوە، وەکو ئەوەی لەسفرەوە جیهان بونیاد بنێتەوە، سەرتاپای فەزای بیرکردنەوەکانی سەرخانی کۆمەڵگە و دەوڵەتیشی داگیرکرد، هەموو دژەکان بەئاکادیمی و دەرەوەی ئاکادیمیاشەوە لەسەر ئەو گوتارە ئایدیۆلۆژیانە کۆك بوون کە قەیرانە مێژوویەکانیان مەترسیدارترن لەو قەیرانانەی هەنوکەیین، چونکە وەکو پەندێکی کوردی هەیە دەڵێت (شەڵ بەکۆنە قین دەکرێت) ئەمە تاکو بۆشاییەك مابوو کە هۆکاری هەڵوەشاندنەوەی کۆمەڵگەکان بوو، ئەم حاڵەتەش لەگەڵ خۆیدا جەنگی دەکرد، مەبەستم ئەوەیە کە ئایدیۆلۆژیا بەحوکمی زەمەن لەگەڵ خۆیدا کێشەی هەبوو، ئەویش بەبنبەست گەیشتنی ململانێی فکری بوو کە پڕکردنەوەی بۆشاییەکە بوو، لێرەوە پەیوەست بوون بەئەخلاقەوە بوو بە ئۆلگۆیەکی تر بۆ لەدایکبوونی ئایدیۆلۆژیای هاوچەرخ، بۆ نموونە دادگایی کردنی هێزی ئایدیۆلۆژی هاتە ئاراوە کە دژی روحی سەرمایەداری کلاسیکی بوو، دژایەتی روحی سالوسی مەسیحیەت و ئایینەکانی دیکە بوو، هەروەها دژایەتی ئەو فکرە کۆنکرێتیانە بوو کە لایەنێکی دیکەی موناقەشەکە بوو، کەواتە بۆمان دەرکەوت بۆچی رەخنە لە کۆی سێکتەرەکان بەئەزموون هەموو رەهاییگەراییەکی ئایینی و سیاسی و فەرهەنگی رەتکردەوە، نموونەشیان ئەو بیرمەند و شاعیرانە بوون کە دژی سیستمەکان راوەستانەوە و بە مەرگی خۆیان، یان پەراوێزخستنیان کۆتایی هات، لێرەوە ئەو سیفەتەی باسی دەکەی کاڵ بووەوە.

.پرسیار: باشە کەواتە دەکرێ بڵێین هۆکاری ئەو فرەییەی کە لە ئاڕاستە فیکریەکاندا دەبینرێت، بە زۆری دەگەڕێتەوە بۆ گۆڕانکاریەکانی کەژینگەی سیاسی و کۆمەڵایەتی و ئابورییەکانی نێو کۆمەڵگەکان، بەدەر لە پێناسە کلاسیکییەکەی، ئێستا پرسیاری دوای ئەوە ئەوەیە ئایا جیاوازی و بەرجەستەبوونی ئەم چەمکە لە کۆمەڵگە داخراوەکان بەراورد بە گەلانی پێشکەوتوو چۆن دەبینن؟، ئایا ئایدیۆلۆژیا چ وەکو ئایین و چ وەکو فکر لەنێو هەموو کۆمەڵگەکاندا ماوە، یان گەیشتۆتە کوێ ؟.

سمکۆ محەمەد: کە باس لەزەمەنی پراکتیکردنی ئەم چەمکە دەکەین، یەعنی نابێ جیاوازی لەنێوان ئێرەو ئەوێ بکەین، بەڵام دەکرێ کاریگەرییە نیگەتیقەکانی ئەو کۆمەڵگە و وڵاتانە بەنموونە وەربگرین کە پراکتیکەکەیان نیگەتیقە، بۆ نموونە بوزی لە بۆرما

توندوتیژن بەڵام لە مالیزیا میانڕەون، ئیسلام لەرۆژهەڵات بەشی زۆری توندڕەون، کەچی لە تونس یان لەمەغریب میانڕەون، ئەمە جیاوازی لەکۆمەڵگەی داخراوو و کۆمەڵگەی کراوە دەردەخات، بەڵام سەرەنجام ئایدیۆلۆژیا هەر ئەو فەزایە درووستدەکات کە دەیەوێت، واتە بەپێی ویست و ئامانجی ئایدیاکەیە لەرووی پراکتیکەوە، یان بەپێی ویستی کاڵاو بانگەشەکەیە، جا ئەو ئایدیایە ماتریالی بێت یان ئایدیالیستی بۆ هەمان ئامانجی هەیە، کەوابوو ئایدیۆلۆژیا لەخۆڕا دەرناکەوێت، بەڵکو لەدەقێکدا یان لەرێگەی تیۆرەوە یان لەفەزایەکی ناجێگیردا دەردەکەوێت، یان لەرێگەی ئایینەوە یان لەرێگەی کەرەستە و گرووپی سیاسی و تەنانەت وەرزشیشەوە دەردەکەوێت، وەکو ئەوەی ئێستا دەیبینین، بۆیە بەئاسانی ئایدیۆلۆژیای هاوچەرخ نابینرێت و هەستی پێناکرێ، بەتایبەتی بۆ ئەو کەسانەی کە شارەزاییان نییە لە گەمەی سیاسی ئەم سیستمە هاوچەرخە، لەسیستمی فیدرالیدا هەر کارێك بەپێی رەهەندی خۆی و بەرامبەر ئایدیۆلۆژیایەکی تر دەپارێزرێ کە حوکمی بەسەردا دەکات، ئیدی ئایدیۆلۆژیا پەیوەندییەکی خەیاڵییە کە ئەفرادەکان پێکەوە لە بابەت و مەیدانێکی دیاریکراودا گرێدەدات و وەکو واقیع دەیناسێنێ، بەڵام لەدەرەوەی دەقەکەدا مانایەکی دیکەی وەهمی یە.

با پێناسەیەکی نوێ پێشکەش بکەم، ئایدیۆلۆژیا ماسکێکە لەشێوەی هۆشیارییەکی موزەیەف و تێکەڵ و تەمومژاوی کە سەرەتای دیارە و کۆتایی نییە، چونکە کۆمەڵێك بەها و بیرێکەیە کە گروپێك بڕوایان پێیەتی، هەڵبەت ئەمەش کاریگەری لەسەر فکر دەکات و زۆرجاریش بەلاڕێیدا بردووە، دەبێتە لۆژیکێکی نەشیاو یان مەعریفەیەکی وەهمی کە بیانووەکە ئەوەیە کۆمەڵگە بەپێی ئەو لۆژیکە بەرژەوەندی خۆیان بدۆزنەوە، (عبدللە العروی) بیرمەندێکی عەرەبییە لەهەشتاکانی سەردەی رابردوو زۆر موناقەشەی ئەم چەمك و تێرمانەی کرد، زۆربەی چەمکەکانی کردووە بە کتێب، لە کتێبی (مفهوم الایدیولوجیە) ئەم چەمکە دابەشدەکاتە سەر سێ جۆر.
جۆری یەکەم (ئایدیۆلۆژیای تێڕوانینی یونیڤێرساڵییە). ئەم سیفەتەی ئایدیۆلۆژیا لەفەلسەفە نزیکتر دەبێتەوە، بەوپێیەی لە حوکمی شمولی و یونیڤێرساڵیدا، چارەسەری کێشەکانی تاك و کۆمەڵگەش دەکات، بەهەمان شرۆڤەش خۆی یەکلایی دەکاتەوە و لەمێشکی هەمووانیشدا رەنگدەداتەوە.
جۆری دووهەم (ئایدۆلۆژیای تاکگەراییە). ئەم ستایلە بەپێی تێگەیشتن و قەناعەتی تاکەکانە بۆ ئاسۆیەکی فکری دەڕوانێ، لێرەدا تاك هەموو ئەو رەگەزانە لەفکر و لەوێنەیەکی درووستکراو و

رەنگاوڕەنگدا دەدۆزێتەوە، لەوێشەوە غەریزە بچوك و گەورەكانی خۆی لەجەستە و مێشكیدا تەوزیف دەكات، بەڵام ناتوانێ بازبدات بەسەر هەموو سنوورەكانی خۆیدا و قەید و بەند بەیەكجاری بشكێنێ، ئەمەش تێڕوانینێكی زەینییە كە خۆی تێدا دەبینێتەوە، نەك هەموو دونیابینی نوێ ببینێ.

جۆری سێهەم (ئایدیۆلۆژیای دیاردەناسی). ئەم رەهەندەیان شیكارییە بۆ مەعریفە و زانست و كێشە بابەتی و خودییەكان زیاتر دەردەخات، ئەمەیان بەبارتەقای ئایدیۆلۆژیای یونیڤێرساڵی كاریگەری هەیە، چونكە لەبارەی ئینسانەوە بەگشتی قسە دەكات، چونكە جیاوازییەك لەنێوان ریالییەتی و فكر هەیە، ئەمە هۆكاری ئەوەیە كە ئایدیۆلۆژیا وا لێدەكات پێچەوانە ببێتەوە لەبەرامبەر فكری راستەوخۆ، هەڵبەت ئەمەش ئارگۆمێنتی خۆی هەیە.
كەواتە ئایدیۆلۆژیستەكان هەریەكەیان ئارگۆمێنتی خۆیان هەیە، هەریەكەیان پێیانوایە لۆژیكی ئەوان پێچەوانەی ئەو هەقیقەتەیە كە كۆمەڵگە بەگشتی بڕوایان پێیەتی، لۆژیكستەكانیش واشیدەكەنەوە گوایە وەهمی ئەوانی ترە كە ستایلی جۆرە خۆشەویستییەكە كە مانای كۆنتڕۆڵكردنی كۆمەڵگەی هەیە، ئەمەش زەمینەیەكی فەلسەفی هەیە كە ماتریال و عەقلانییەت حوكمی بەسەردا دەكەن، بەڵام لەرابردوودا پەیمانی شۆڕشی فەرانسی و ئاشكراكردنی پارادۆكسەكانی فكر، نەیانتوانی باڵانس بۆ هەموو شتەكان رابگرن، بۆیە لێرەوە لۆژیكیستەكان ئەمەیان وەكو دیفاكتۆ تەماشا نەكردووە و بەفكرێكی ئایدیۆلۆژیی دۆگما و نازانستی ناوزەدیان كردووە.
كەوابوو لێرەوە ئەو جەنگە ئایدیۆلۆژیەی لەگەڵ ئاراستەكانی تر كە خاوەن فرسەتێك نیین بۆ تەعبیركردن لە خۆیان، ئەو باسە زیندوو دەكەنەوە كە هەموو رۆشنبیر و نووسەرێك جورئەتی ئەوەی نییە موناقەشەی ئاییدیۆلۆژیا بكات، چونكە بەناڕاستەوخۆ رۆشنبیری كردووە بە كارێكتەرێكی چالاك و بەكارهێناو كە لەرێگەی ئەدەبیات و نووسینی رۆمان و تێكستەوە تەعبیر لەخۆی بكات و بەخەیاڵی خۆشی وابزانێ دژی ئایدیۆلۆژیایە، بەڵام گروپی سیاسی و چین و توێژەكانی تر ململانێیەكی دیكەی راستەوخۆ دەكەن، بۆیە ئایدیۆلۆژیا هەمیشە خۆی بەرهەمدێنێتەوە و بەراستەوخۆ بێت یان ناڕاستەوخۆ خۆی زیندوو دەكاتەوە.

وەختێك ئایدیۆلۆژیا لەچەمكەوە بوو بەكەرەستەی دامودەزگای دەوڵەت و هەروەها كۆمپانیاكانیش دەبنە بەشێك لەكارگەی ئایدیۆلۆژیا، ئەوكاتە زیاتر هەست بەمانەوەی ئەم چەمكە دەكەین كە چەند چالاكە،

ئاڵتۆسێر زووتر لەهەموو بیرمەندەکان هەستی پێکرد، ئەو باسی لەو جیاوازییە ریشەییانە کرد کە لەنێوان مارکس و هێگڵ بوو، چۆن دەوڵەت خراپ کەڵکی لێوەرگرت و هەموو دامودەزگاکانی خستە ژێر هەژموونی ئایدیۆلۆژیاوە، هەڵبەت ئەمە دوابەدوای ئەو جەنگە دیالیکتییەکەی مارکس و هیگڵ بوو لەرابردوو، ئەوکاتیش بەشێکی زۆر لەبیرمەندان هەستیان بەمەترسیەکە کرد کە لەئەنجامی ئەو گەشەیە سەرەتای بێبەهاکردنی ئەو شتانەیە کە ئینسان شانازی پێوەدەکات و لەسەروو هەمووشیانەوە هۆشیاری و ئازادی نووسین بوو، ئەوەبوو لەدرێژەی ئەو رەوتە چەپە فرۆیدیەی کەلێنە روحییەکانی مارکسی پڕکردەوە، ئەم بێبەهاکردنە بووە میتۆدێکی سنوورداری فکری، ویلهێم رایش یەکێك لەو بیرمەندانەیە کە هەردوو فەلسەفەی سایکۆلۆژی و ماتریالیزمی دیالیکتیکی تێکەڵ کرد، بەڵام لەرێگەی رەخنە لەئایدیۆلۆژیاوە، کتێبی (گوێبگرە پیاوی گرگن) ی نووسی و تائێستاش زۆرترین خوێنەری هەیە، زۆرترین کەس لەسەرەتاسەری دونیادا کەوتنە ژێر کاریگەری و هەژموونی ئەو بیرۆکەیەوە کە دژی ئایدیۆلۆژیا و خەیاڵی دۆنکیشۆتی بوو.

لەرووی فەلسەفەیشەوە مارکس تێڕوانینی خۆی هەیە، ئەو پێیوایە شیکردنەوەی ناوەڕۆکی ئایدیۆلۆژیاکان بەسەر راڤەی کردەی مرۆییدا پەیڕەوناکرێ، پێویستە دان بەوەدا بنرێت کە زیاتر لەکاریگەری و نیشانەکانی ئەو تیگەیشتنە ئامادەیە، بۆیە لەکتێبی ئایدیۆلۆژیای ئاڵمانی دەنووسێ وادیارە خەڵکی و بارودۆخی خەڵکی لە هەموو ئایدیۆلۆژیاکاندا کە لەسەری وەستاون، وەکو ئەوەیە لە فۆتۆیەکی تەمومژاویدا درەکەون، چونکە ئایدیۆلۆژیا ریشەی خۆی لە بارودۆخی ژیانی ماتریالیدا داکوتاوە، بەڵام ئەوە پێویستی بەبوونی پەیوەندییەکی گشتی، یان تاکلایەنی نێوان بناغەی راستەقینەی کۆمەڵگە هەیە، چونکە پەیوەندییەکانی بەرهەمهێنان بونیادی یاسایی و سیاسی نییە. ئەوەی تێبینی مارکسە لەو پەیوەندییەدا دەکەوێتە نێوان بونیادی چینایەتی و خودی ئایدیۆلۆژیا، بەوپێیەش بێت پەیوەندیی نێوان ئایدیۆلۆژیا و ژێرخانی ماتریالی دەگشتێنێ، چونکە بنەمای ئەو بۆچوونە کەناڵێکی نێوان ئەو دوانەیە کە بەشێکی دەرکەوتنی ئایدیاکانە و دوا بەدوای ئەو پەیوەندییەش، ئایدیۆلۆژیایەکی دیکە لەدوای خۆی بەرهەمدێنێتەوە، زۆرجار ئایدیالیزمیش کە بەرامبەر ماتریالیزم دادەنرێت، هۆکارەکەی تەنها دژبوونی چەمکە، چونکە ئایدیا وەکو بیرۆکە و بەرهەمی عەقڵ تەماشا کراوە، واتە شتێك لەزەیندا چەکەرەی کردووە، ئەوەی دیکە وەکو رۆژەی کامڵبوونی پێش پراکتیك کردنی بیرۆکەکەیە، ئەم چەمکە راستەوخۆ پەیوەندیی بە روحەوە هەیە، بۆ ئەو بابەتانە بەکاردێت کە

نابینرێت، وەکو چۆن دیکارت لەبارەی لاهوتەوە بەکاریهێنا.

پرسیار: لەو وەڵامەدا ئەوەم بۆ دەرکەوت کە ئەم چەمکە وەکو تارماییە و لەهەموو ئایدیایەکدا ئامادەیە، تەنها ئەو وەختەش زیاتر زیندووە کە دژەکەی لەبەرامبەر خۆی دەبینێ، نەك هەر سیاسەت و ئایین، بەڵکو عەقڵ و دەوڵەتیش کاریان پێکردووە؟.

سمکۆ محەمەد: ئێستا باسی ئەوە دەکەم چۆن هەموو شتێك کردار و پەرچە کردارە و چۆن هەتا دژ ئامادە نەبێت، بابەتە سەرەکییەکە ئامادە نییە، هەروەها باسی دەوڵەتیش دەکەم چۆن جومگەکانی بە ئایدیۆلۆژیا بارگاوی کردووە، بۆچی لەدەوڵەتی خەڵکەوە کە گوایە لەئەنجامی هەڵبژاردنەوە روویداوە، بووەتە دەوڵەتی ستەمکار و سەرکەوتکەر، بۆچی هەموو سیاسەتی کارگێری و سیاسەتی ناوەوە و دەرەوە بووە بە ئایدیۆلۆژیای گشت. ئەمانە ئەو پرسیارانەن کە من لەنێو پرسیارەکەی ئێوەدا ئاشکرام کردووە و گرینگی پێدەدەم، چونکە بابەتەکە ناچارمان دەکات شرۆڤەی حاڵەتی پراکتیك کردنی چەمکی ئایدیۆلۆژیای دەوڵەتی بکەین کە بۆچی کۆمەڵایەتی بووە و لەمێشکی هەمووواندا رەنگیداوەتەوە، بەوپێیەی هەموو دەزگاکانی دەوڵەت کە بەئەفرادەکانی خۆی بەڕێوەی دەبات، بەگشتی سەرکوتکەرن و توندن، ئەمە پەروەردەی دەوڵەتە بۆ ئەفرادەکانی کە لەجومگەکاندا کاردەکەن، چونکە کاری ئەوان ئەوەیە بەچڕی چاودێری بیرکردنەوەی خەڵکی بکەن، بۆ نموونە تەنانەت بۆ چارەسەری ریشەیی هەر کێشەیەکی کۆمەڵایەتیش، بەپێی ئەو ئایدیۆلۆژیا پراکتیك کراوە کار دەکەن، هەر بەپێی ئەو بەرنامە داڕێژراوە کار دەکەن کە جومگەکان وەکو بیرێکە و دەستووری کار وەریانگرتووە، هەر بەو سیستمە چاودێرییە سیاسییە کاردەکەن کە بنەما فکرییەکەی دەسەڵات قەبوڵی کردووە، دەبینی ئاراستەی کێشەکە بەرەو چ ئاراستەیەك رۆیشت.
وەختێك هەموو شتێك لەژێر کۆنتڕۆڵی چاودێری وردی سیاسی و ئەمنی بوو، ئیدی ئایدیۆلۆژیا لەچەمکەوە دەگوازرێتەوە بۆ دەستووری کارکردن، بەتایبەتی ئەو کاتەی کە چینی دەوڵەمەند و بازرگان و پیاوانی ئایینی و تەنانەت رۆشنبیری موزەیەف و نووسەری موزەیەف و ئەوانی تر کە نزیکن لەدەسەڵات و بەرژەوەندی یەکسانیان هەیە، ئیدی هەموو شتێك بەو چەمکەوە بارگاوی دەبێت.

پرسیار: بەدەر لەکایەی سیاسی، ئایدیۆلۆژیا لایەنی دیکەی وەرگرتووە کە زانستە ئەکادیمیەکانە، چونکە زانکۆ لەسەرتاسەری دونیادا دوچاری وەهمێکی دەسەڵاتدارێتی فەرهەنگی بووە، ئەم فەزایە هیچی کەمتر نییە لە جومگەکانی دەوڵەت، نموونەش لەو سەرەدەمەوە هاتووە

کە هایدگەر یەکێك لە جومگە هەرە سەرەکییەکانی دەوڵەتی نازی بەڕێوەدەبرد کە زانکۆی بەرلین بوو، بۆیە جەدەلێکی زۆری درووستکرد، تائێستاش ئەم دەسەڵاتە ئەکادیمییە بەردەوامە لەو فەزایەی خۆی بەخۆی داوە، ئێستا ئەم تێگەیشتنە لەچ ئاستێکدایە؟.

سمکۆ محەمەد: ئێمە تائێستا لەبابەتی بەر لەسەرهەڵدانی دابڕانی فەلسەفە لەئاڵمانیا قسەمان کرد، بەڵام لەدوای سەرهەڵدانی رەوتە فکرییەکە لەئاڵمانیا کە رەخنەیان لە ئایدیۆلۆژیا دەگرت و بەتێگەیشتنێکی سایکۆلۆژییەوە وەڵامی پرسیارەکەی بەردەم خۆی دایەوە، ئێمە ناکرێ هەموو وەهمەکە بەزانستەوە گرێ بدەین، بەڵام دەکرێ بە زانستخوازەکانەوە گرێی بدەین کە پێیانوایە میتۆدی زانستەکەی بەردەستیان داهێنانی فکری خۆیانە کە ئەمە وەهمەکەیە، مەبەستم ئەوەیە مامۆستای زانکۆ هێشتا لەوە تێنەگەیشتووە بڕوانامە، بڕوانامەی ئەکادیمی و زانست نییە، تەنها رێگەپێدانی کارە و هیچی تر، بۆیە وەهمەکە لێرەوە هەستی پێدەکرێت، ئەوەی دوای هایدگەریش کە بەشێکی زۆرکردنی زانستی بوو، بەشەکەی دیکەی دەبێ وەکو توانای فەلسەفی تەماشا بکەین، بەڵام لەگەڵ دەرکەوتنی هەریەك لە بیرمەندانی وەکو (ئەریك فرۆم و هابرماس و مارکۆزە و ولهێم رایش) دوای ئەو زەمەنە کە ستەمکاری بەهێز بوو، مانای چەمك و تێرمەکان رەهەندێکی دیکەیان وەرگرت، چونکە لەدوای سەرهەڵدانی کێشەی چەمکی ئایدیۆلۆژیا کە پێشتر ئاڵتۆسێر لە دامودەزگاکانی دەوڵەتدا کۆی کردبۆوە، ئەو دوو بیرمەندانە دەرکیان بەو مەترسییە گەورەیە کردبوو کە بەناوی شۆڕشی تەکنۆلۆژی و جیهانگەراییەوە تۆمەتبار کردبوو، گوایە هێرشی هێناوە و هەرچی بەهای فکری هەیە رایدەماڵێ.

با وایدابنێین رزگاربوونێکی کۆمەڵایەتی و سیاسی لەدەرەنجامی دوورکەوتنەوەی ئایدیا فکرییەکانەوە ئینسان ئازاد دەکات، بەڵام دەرکەوتووە بە گەشەی تەکنۆلۆژیاش بارودۆخی کۆمەڵایەتی لەئەنجامی دابەشبوونی کاردا هەروەك ئەوەی پێشووترە، ئینسان جارێکی دیکە و بە بیانووی دیکە زیندانی دەکرێتەوە، ئێستا هەمان ئەو دۆخەی کە چینێك بەسەر چینێکی تردا زاڵە مەجوودە، ئێستا لەدۆخی ژیانی سەدەی 18 و 19 دەچێت رەنگە لەهەندێك باردا خراپتریش بێت، چونکە رەخساندنی زەمینە و توانای فکری و جەستەیی بۆ دەرکەوتنی چینی ناوەڕاست نەما، ئەوانەی کە بەتەنگ فکرەوە بوون، ئەوانەی کە بەتەنگ دامەزراندنی پێشکەوتووخوازی و شارنشینییەوە بوون، کەوتنە نێوان بەرداشی تەکنۆلۆژیا و باوەڕی ئایینی کە بوو

بەئایدیۆلۆژیایەکی نوێ، تا ئەو رادەیەی کە بەشێکی زۆر لەوانەی بێئومێد ببوون لە دونیای سەرمایەداری، بوون بە کەسی ئیدیالیستی و تیرۆریست و لەرێگەی تەکنۆلۆژیاوە ئایدیۆلۆژیایان دەپاراست.

ئاڵوگۆڕی زەمەن کە تەکنۆلۆژیا وەکو بەشێکی گرینگ لەزانستی کرد بەئایدیۆلۆژیا، تەکنۆلۆژیا پانتاییەکی فراوانی فەراهەم کرد بۆ بەشداربووەکانی خۆی، ئیدی ئایدیۆلۆژیا ئەو مانایەی پێشتری نەما کە بریتی بوو لە فکرێکی دیاریکراو یان ئایینێك، بەپێچەوانەوە بەهۆی هەڵدان و گەشەی تەکنۆلۆژیاوە پیوەندییەکانیش گۆڕانیان بەسەرهات و هەرکەس بیهەوێ دەتوانێ ببێتە خاوەن ئیمێڵ و دەستکەوتنی داتا لەرێگەی کۆمپیوتەر و ئینتەرنێتەکەی لەماڵەکەی خۆیەوە کە کۆمپانیا درۆزنەکان بەخۆڕایی پێیان دەبەخشن، ئەمە بەبێ هیچ ماندووبونێك ئەوەی پێویستی بێت لەدەرەوەی خوێندنەوە و کۆڕ و سیمینار و کۆنفڕانس و هتد چنگی بکەوێ، ئەم دیاردەیە کە سەرەتاکەی دیاربوو بەنیازە هیچ بەهایەك بۆ فکر نەهێڵێتەوە، ئەو مەترسییەی خوڵقاند کە کێشەیەك بەناوی ئازادی نووسین و بیرکردنەوە و نەهێشتنی موڵکیەتەوە نەمێنێت و مۆدێلی تەمبەڵی بیرکردنەوە درووست ببێت، بۆیە کێشەی هەرە گەورەی ئەوەی بەناوی پێشکەوتنی تەکنۆلۆژیا هات، ئەوەبوو دەستی هەموو کەسێکی واڵاکرد تاکو ببێت بەنووسەر و هونەرمەند لەهەموو بوارەکاندا، ئیتر هەرکەس لەماڵی خۆی هەم بوو بەسەرنووسەر و هەم خاوەن ستۆدیۆ و هەم بوو بەکامیرامان و مونتێر و بەڕێوەبەری میدیا و هتد، بەوپێیەی مەترسی سانسۆرێك نەما کە لەدەرەوەی سانسۆری ئازادی و بیرکردنەوە هەبوو لەسەدەکانی پێشوو کە لەئەنجامی سانسۆردا بووە فکری نوێ، یان رەخنە و موناقەشەی نوێ بەرهەمدەهات، هەڵبەت سەرهەڵدانی ئەو خاوەندارێتییە موزەیەفەی کە دژی موڵکیەتی فکرە، کارێکی کرد هەرچی ناوی موڵکیەتە نەمێنێ و موڵکیەتێکی دیکە بێتەئاراوە کە بەناوی ماسمیدیاوە لەفەیسبوکدا نەخوێنەوار و بیرمەند وەکو یەك بەشداری تەکنۆلۆژیا بن، بگرە بازاڕی نەخوێنەواری رەواجی باشتری وەرگرت، هەڵبەت ئەم فەزایە لەشوێنێکی دیکەدا کێشەی بۆ سیاسەتیش درووستکرد، ئەویش ئەوەبوو کە لەبەرامبەر بێ بەهاکردنی نووسین، جۆرێك لەناڕەزایەتی گشتی بەبێ هاتنە سەر شەقام و ترس لەپۆلیس خوڵقاند، ناڕەزایەتی گشتی درووستبێت، هەڵبەت ئەکادیمیای زانستیش بەم دەخەوە تێوەگلا و وەهمەکەی زیاتر بوو.

سەرەتای سەرهەڵدانەکانی میسر و تونس و لیبیا و سوریا لەناوچەکە، باشترین سەلمێنەری ئەو راستیەن کە سیاسەت لەرێگەی تەکنۆلۆژیاوە

خەڵکی لەدژی دەسەڵاتەکان هەڵخڕان و کردنی بەکۆمبارسی فیلمێك و هەر خۆشی پاڵەوانی کارتۆنی و کۆمیدیی و تراژیدی بێدانا و دۆخەکەی گۆڕی، ئەمە راستییەکەیە کە ئازادی کرد بە ویستێکی نیگەتیڤ و هەموو کەس خاوەنی هەموو شتێکە و لەرووی غەریزییەوە بۆ ئازادی چێژی لێوەرناگرێت، چونکە ئەم سیستمە هەموو شتێکی بۆ تاك فەراهەم کردووە، تاکو کەسێك لەو ئازادییەی سەدەی رابردوو وەرنەگرێت و نەگەڕێتەوە بەرەو دواوە و مانای شۆڕش بسڕێتەوە لەفەرهەنگی خۆیدا، هەروەها ببێتە هەڵگری ئەو شووناسەی خودەکان پێداگری لەسەر عەقڵی بیرکردنەوە دەکەن، رۆژانە خۆیان بەرهەمدێننەوە، ئەمەش ستایلێکە لە دیسکۆرسی عەقلانییەت، کەچی لەبارەی ئەوەی کە بەشێك لە نووسەر و بیرمەندی کۆنسەرڤاتیڤ خۆیان دەنوێنن، ئەوان لەوە تێنەگەیشتوون کە بواری تێگەیشتن لەزمان، بەتایبەتیش زمانی دایك یان لۆکاڵی، ئەوا پێویستە دوور بێت لەهەر ئایدیۆلۆژیایەکی دەسەڵاتگەرێتی سیاسی، بۆیە هەقیقەتی باڵادەستی زاڵ کرد، چونکە دەسەڵات بۆ خۆی دوودڵە لەمانەوەی بەو زمانەوە کە گوتارەکەی جێگەی سەلماندنی مانەوەیەتی، هیچ دەسەڵاتێکیش لەدەرەوەی مانەوەی زمانە لۆکاڵییەکەی، زەمانەتی مانەوەی مسۆگەر نییە.

پرسیار: پێشتر باسی ئەوەت کرد کە ئایدیۆلۆژیا تەنها لەنێو ئایین و سیاسەت و فکردا نەبووە، بەڵکو ئەدەب و نووسینیشی گرتەوە، ئایا ئەمە کۆتاییە یان چۆنە؟

سمکۆ محەمەد: جەنگێك کە یەکێك لە رووبەروو کایەکانی سەدەی بیست بوو، دیاردەی تۆتالیتاری بوو، ئەوەی کە لادانێك بوو بەناوی پێشنیاری کلاسیکی تۆتالیتاری بۆ پۆست تۆتالیتاریزم، ئەوەی کە لەپێشنیارەکانی جۆرج ئۆرویل و هانا ئارێندت و هاوچەرخەکانیان دەرکەوتووە، یەکێکیان لەرێگەی خوێندنەوە بۆ تۆتالیتاریزم و ئەویتر لەرێگەی ئەدەب و بەتایبەتی رۆمانەوە بوو، ئەوان بیریان لە قۆناغی سیاسی کورتکراوە دەکردەوە، بەو پێیەی کە تۆتالیتاریزم مەحکوم بوو بەوەی پارادۆکسەکانی خۆی نەهێڵێت، دواتر دەرکەوت کە هیچ کام لەو ئایدیایانە خۆیان بە ئایدیۆلۆژیست نەدەزانی هەموویان پاساویان هەبوو، چونکە دەیانزانی بەیەکداداچوونی ئایدیان ئاخری خێر نابێت و پلانی درێژخایانیشیان نییە بۆ رێگەچارەی فکر، بەڵام ئەمڕۆ درووست بە پێچەوانەوە روحی تۆتالیتاریزم و ئەوانی تر، نەك هەر نەما، بەڵکو خودی خۆی بۆ پارێزرا، مەبەست لە تۆتالیزمی رۆشنبیرییە کە لەکایەی ئەدەبدا ناوی هەریەك لە جۆرج ئۆرویل و

هانا ئارێندت دێت، وەکو دو کەسی خوێنەر بۆ تۆتالیتاریزم، لەوێوە سەرچاوەی گرتووە کە هەریەك لەو دوو نووسەرە ناسراوە کە دەتوانم زیاتر لەدەیان نووسەری وەکو ئەوان باس بکەم، بەڵام ئەوان بەیەك چاو تەماشای یەکێتی سۆڤیەتی کۆنیان کردووە و زاڵم و مەزڵوومیان وەکو یەك تەماشا کردووە، هەروەکو هانا ئارێندت لە کتێبی (بنەماکانی تۆتالیتاریزم) و جۆرج ئۆرویل لە رۆمانی (باخچەی ئاژەڵان) نووسیویانە، ئەوان بەوپێیەی دژە فکری کۆمۆنیستی باو بوون، بەیەك ئاراستە بیریان کردۆتەوە و دونیای سیاسەت و رۆشنبیریان بە دونیای زیندووبوونەوی تۆتالیتاریزم ناوبردووە، چونکە تاکو ئەمدواییەش کە بابەتی ئایدیۆلۆژیا دەهاتە پێشەوە، باسی بیری کۆمۆنیستی و سیستمی یەکێتی سۆڤیەت دەکرا، بەڵام خۆ ئێستا ئەو سیستمە نەماوە، بەهۆی هەوڵی گروپێك لە توێژەرانی فکری لە 1950 تاکو 1960 کۆتایی ئایدیۆلۆژیایان راگەیاند، بەڵام بە درێژایی زەمەن و قۆناغەکان، دەرکەوت ئەمان هەڵەبوون، چونکە تەنها لەسەر پرنسیپەکان کاریان دەکرد و بەتایبەتی جیهانی سێهەم کە هەمیشە چاوەڕێی دەستی داهێنانی رۆژئاوا و ئاسیای چین و ژاپۆن و ئامریکایە، کەوابو ئەوان چاوەڕێی ئەو وەبەرهێنانە بەشەرییە نەبوون کە لەرێگەی ئایدیۆلۆژیای مەزهەبی و ئایینی جیاواز و نەتەوەی جیاوازی سیاسی درووستکراو و پیشەسازی و گەمەی وەرزشی جیاواز و کاڵای جیاواز پەیدا دەبێت لە رۆژهەڵات، بۆیە ئەمە ناوەنێم دابڕانێکی دیکەی ئایدیۆلۆژی کە بیرمەندانی سەدەی رابردوو پێشبینییان نەدەکرد.

با ئەوەش باس بکەین کە من لە کتێبی (رەخنە لە ئایدیۆلۆژیادا) باسی ئەوەم کردووە کە پەیدابوونی کۆمەڵناسی پۆست مۆدێرنە هاتەبوون، کێشەیەکی دیکەی تیۆری پەیدابوو، دەستەبژێرانی رۆشنبیری و سیاسی و ئەدەبی و هتد، هەستیان بەم گرێ فکریە کرد، بەڵام ئەمجارەیان کۆدی کولتووریان بۆ دانرا، ئەویش پەنابردن بوو بۆ مارشی سەربازی و مارشی یانەی وەرزشی و مارشی خەڵاتە جیهانییەکان و مارشی شۆڕشی نەتەوە ژێردەستەکان و مارشی حەماسی ئارەزوخوازەکانی سێکسوالێتی کە هەموویان فابریکە و درووستکراو بوون، بۆیە تەنانەت ئایدیۆلۆژیستەکانی جیهان بە دەستەبژێر و خەڵکی عەوامەوە کە شوێنکەوتووی ئەو جیهانە سەیروسەمەرەیەن، لەئەخلاقیشدا خۆیان جیاوازکردەوە. کەواتە ئەوەی ئێستا کۆتایی قۆناغی ئایدیۆلۆژیا نییە، بەڵکو دووبارە بوونەوەی هەمان مێژووە کە بەژینالۆژیای رۆشنبیری ناسراوە و هێشتا نووسەر و ئەدیب لەو فەزایە رزگاریان نەبووە، چونکە رۆشنبیران لەبری خۆدەربازکردن لە

بیری بنەماڵەیی و دەستگرتن بە بیرکردنەوەی تاکگەرایی، بەپێچەوانەوە بوون بە کەسانی تۆتالیتاریزمی رۆشنبیری، ئەمەشیان کردووە بە ستایلێکی دیکەی ئایدیۆلۆژیا و زۆربەی گرووپە بەناو دەستەبژێرەکان ئەم پرنسیپەیان قبوڵە، چونکە خۆیان لەهەناوی فکرێکی کۆنکریتییەوە هاتوون و سەر بەهەمان ئیدیۆلۆژیای نادیارن.

لەدوای هاتنە پێشەوەی سەدەیەکی نوێ و هەزارەی سێهەم، ئایدیۆلۆژیا وەکو بابەتێکی نوێی فکری کەوتە بەردەم موناقەشەی بیرمەندانی ئەوروپا، ئەمجارەیان ئایدیۆلۆژیا لە چوارچێوە تەسکە حیزبی و ئایینی و مەزهەبییەکەی تێپەڕی و بوو بە ئەرکێکی ناچار کە ململانێکان وەکو ئەرك بە ئینسانی هەزارەی سێهەمی سپارد، ئەگەرچی ئایدیۆلۆژیا تەواوی توێژ و چینەکانی کۆمەڵگەی ناچار کرد ببن بە خزمەتکاری، چونکە ماکینەیەکی دیکە بوو بۆ بەرهەمهێنانی جۆرێك لە ئینسانی ئەم سەدەیە و شەرعیەتدان بەو دۆخەی کە کایەی سیاسەت بەرهەمیهێناوە، بەڵام ئەوەی جێگەی سەرنجە بەدەر لە ئینسانی ئاسایی، بەشێکی زۆر لە بەناو رۆشنبیرەکانیش کە لەسەر حیسابی رۆشنبیری جددی هاتن و کۆمەڵێك جومگەی دەسەڵاتیان لەهەموو دونیا بەدەستەوە گرت، ئەوانە بوون کە بەدەر لەبیرکردنەوە و خەمی رۆشنبیری لەداهاتووی ئینسان، بوون بەخزمەتکاری ئایدیۆلۆژیای حیزبی و ئایینی و مەزهەبی و کاریان کرد بۆ سەرخستنی هاوکێشەی سیاسی لۆکاڵی و نێودەوڵەتی، ئەوانەی لەئاستی لۆکاڵی دەنووسن و قسەدەکەن زۆرترن لەوانەی کە لەئاستی نێودەوڵەتی شتە ناحەزەکان تیۆریزە دەکەن بۆ خوێنەری تەمبەڵ، ئەم بانگەشەیە مانایەکی وای پێدرا گوایە ئەوان زمانێکی سیاسی جیاوازی دوور لە ئایدیۆلۆژیایان هەیە، بۆ نموونە.. ئەو کۆنتێکستەی کە بۆ ئازادی رۆژنامەنووس و نووسەر و چالاکوانی سیاسی و رێکخراوەکانی کۆمەڵگەی مەدەنی و هتد بەکار دەهات، هیچیان کەمتر نەبوون لەو ئایدیۆلۆژیایەی سەدەی رابردوو بەناوی کۆمۆنیزم و رزگاری نیشتیمانی و هتد هەبوو، ئەم فەزایە لەکاتێکدا بەرهەمهاتووە کە بەهەموو پێوەرێك دەبوو لەدوای روخانی بلۆکی سۆڤیەتی بەناو سۆسیالیستی، ئەو جۆرە خزمەتکارە ئایدیۆلۆژیایە نەمابوایە و هەمان زمانی سیاسی رابردوو بەکاربهێنێ، بەڵام بەفۆنتێکی سیاسی جیاواز، تاکو ئینسان بکەن بەخزمەتکار و کۆیلەی سیاسەت و ئایدیۆلۆژیای وشك و هەندێکجاریش مەترسیدار، کەچی بەپێچەوانەوە ئەم تەرزە لەو بەناو رۆشنبیران و رۆژنامەنووس کە هەقی ئەوان نییە، هەروەها مامۆستایان زانکۆ و ئەکادیمی و حیزبی بەناو چەپ و هتد هەبوون و ئێستا هەن، دەرکەوت ئەم رەوتە زۆرترن لەوانەی کە حیزبە دەسەڵاتدارەکان ترسیان لێنیشتووە، چونکە ئەوان کەلێنەکەیان بۆ پڕکردنەوە بەنووسین و

بابەتی کرچ و کاڵ بەناوی هونەرەوە و هەروەها بەرگری لەخەڵکی هەژار و بەرگری لە ئازادی ژنان و بەرگری لەمافی خوێندن و بازرگانی و هتد، ترسەکەیان زیاتر کرد کە ئەمە بەئایدیۆلۆژیای پراکتیکی ناسراوە لەدونیای فکری هاوچەرخدا. ئەم حاڵەتە لەوێوە سەرچاوەی گرت کە ستایلێك لەخوێندنەوە پەیدا بوو جێگەی بەرەخنەی جددی و فکری لەق کرد و بوو بە دیفاکتۆ، بەڵام کێشەکە لەوێدایە ئەم رەوتە بەبێ باگڕاوندی فکری تێکمە قسەیان کرد، تاکو ئەو جێگەیەی کە ئایدیۆلۆژیا وای لێهات ئەو مەترسییەی نەمێنێ.

لەسەدەی رابردوودا کەسێکی وەکو (ئەنتۆنیۆ گرامشی) جارێکی تر بەزمانێکی رەخنەئامێزەوە سەریهەڵدا و رەخنەی لەو تەرزە رۆشنبیرە گرت کە ئەو ناوی نابوون رۆشنبیری ئۆرگانی، ئەوانیش لەچەشنی مەلا و قەشە و مامۆستای کۆلکە خوێنەوار و هتد ئۆرگانەکانی دەسەڵاتیان بەڕێوەدەبرد، بەڵام سیاسەت کە خۆی پێچەوانەکردەوە و دژی خۆی وەستایەوە وەکو سیناریۆ، جارێکی تر ئایدیۆلۆژیا هاتەوە مەیدانەکە و ئەوانەی کە بڕوایان نەمابوو، ئێستا ئیتر بەرگری لێدەکەن، ئەمە ئەو دژکارییەی سیاسەت و ئەدەب و رۆشنبیرییە بە گشتی و رەنگدانەوەی بەسەر کایەی کۆمەڵایەتییەوە هەیە.
هەڵبەت درووستبوونی ئەو فەزا درووستکراوە کارێکی کرد کە ئیتر نەك نووسین و رەخنە لەبەرامبەر سیاسەت و جومگەکانی پاشەکشە بکات، بگرە بێ بەها بکرێت و هەرکەس بەو جددیەتەوە کار بکات، بکەوێتە بەر تانە و گاڵتەجاری ئەو سوپایەی کە وەکو ئەلتەرناتیڤی رۆشنبیری خۆی نمایش کرد و قەبوڵیش کرا. (کۆڵن ولسن) لەسەروەختی خۆیدا کە پشتگیری لە عەبەسییەت دەکرد، ئەوەی بەیانکرد کە رۆشنبیر دەستی هەیە لەپارێزگاریکردن لە ئاشتی کۆمەڵایەتی، چونکە ئەوان هۆشیارترن لەوەی سیاسییەکان بەهەڵەیاندا ببەن، بەڵام ئەمە ئێستا لەژێر چنگی رۆشنبیر دەرکراوە و رادەستی بەناو رۆژنامەنووس و میدیاکار کراوە کە شاشەی زیندووی لەبەردەستە، بۆیە ئەو ئاشتەواییە کۆمەڵایەتییەش مەترسی تێکەوتووە کە خەڵك لەو فەزا گوماناوییە تێناگەن بە رۆشنبیرییشەوە، بۆیە ئێمە ناتوانین لەیەك کاتدا قسە لەسەر ئەم چەمکە بکەین ئەگەر چەندین رەهەندی جیاوازی پێناسە نەکەین.

پرسیار: زۆرکەس کە قسە دێتە سەر بابەتی فکری و مەزهەبی و هەندێك جاریش ئەدەبی، باس لەئایدیۆلۆژیای نادیار دەکەن کە بە فۆرم بەرگری لەخۆی دەکات، بەتایبەتی ئایدیای وەرزشی یان تەکنۆلۆژی، ئەمەیان چۆنە کە بەبڕوای من کەمتر قسەی لەسەر کراوە؟.

سمکۆ محەمەد: بڕوانە من پێشتریش ئەوەم بەیان کرد کە دەبێ ئەوە بزانین کە ئایدیۆلۆژیا وەکو ئایین و فکر و سیاسەت، بەتەنها هێرشی نەهێنا بۆ زیندووکردنەوەی خۆی، تاکو لەچوارچێوەی سیاسەتدا بمێنێتەوە، بەڵکو ئەمجارەیان کۆمپانیاکان بۆ رەواجپێدان بە کاڵاکانیان کە ئینسان بە کاڵا کرا، ئایدیۆلۆژیاش تەکنۆلۆژیایان بەرهەمهێنا و کردی بە ستایلێکی تر، لەوەش مەترسیدارتر ئایدیۆلۆژیایەکی نوێیە کە وەرزش ە، چونکە ئێستا نەوەکان لەململانێدا نیین وەکو سەدەی رابردوو کە کێشەی دەقی ئەدەبی و رۆشنبیری و زانست و هتد بوو، ئێستا ململانێی نێوان گەنجان و دابەشبوونیان بەسەر یانەکانی بەرشەلۆنە و ریاڵ مەدرید و بایرن میونغ و ئینتەر میلان و چێڵسی و هتد و ئەستێرەی گۆڕەپانەکانیش کەسانی وەکو میسی و رۆناڵدۆ و هتد لێکەوتەوە، لەکاتێکدا ئەم فەزایە لە ناوەڕاستی نەوەدەکانی سەدەی بیستەمیش بەرازیل و فەرانسە و ئەرجەنتین و هتد، شێوەیەکی دیکەی بەرهەمهێنانی ئیدیۆلۆژیایەکی نوێیە کە لەرێگەیەوە هەم ململانێکان دەگوازێتەوە بۆ شەرعیەتێکی هێمنانە و ئاشتیخوازانەی چێژبەخش، هەم رەواجدان بە کاڵاو کەمالیات و ئیکسسواراتی وەرزشی و هەم کوشتنی ململانێی فکری، ئەم بیرۆکەیە لە کاتێکدا هاتە پێشەوە کە سیستمی سەرمایەداری لە تەواوی دونیادا تێگەیشت بەتەنها ئینتیمابوون بۆ حیزب و مەزهەب بەس نییە، بەڵکو دەبێ ئەلتەرناتیڤێکی دیکە بدۆزرێتەوە و درێژە بە گەمەکان بدات کە فۆڕمێکی جیاوازی هەیە، ئەویش ئایدیۆلۆژیای پراکتیکییە.

کاتێک تۆڵەکە و لفکەشامی گرانترە لە پرچی ژن “کتێبی ملوانکە” و پرسی یەکسانی.. نووسینی بەکر ئەحمەد

لە ٩ ی ئۆکتۆبەری ٢٠١٢، (مەلالە یوسف زەئی) بەردەسترێژی فیشیک دەدرێت و فیشەک بەر سەری و ملی دەکەوێت. تەقەکەرەکە چەکدارێکی

سـەر بە بـزووتنەوەی تال□یبـانە و هۆی ئەم کۆششـی تێرۆرکـردنەی مەلالەدەگەڕێنێتەوە بۆ بڕیاری قەدەغەکردنی تال□یبانەکانی پاکستان کە کچان نابێ بچنە قوتابخانە و مەلالەش بەبەردەوامبوونی بۆ چوون بۆ قوتابخانە، ئەم فتوای قەدەغەکردنە، پشتگوێدەخات.

بۆیەش هـــاتوچۆی مەلالەی بچکۆلە بۆ قوتابخـــانە بە خۆیـــی و کۆلەپشتەکەیەوە، ، لە ولاتێکی تردا کە تالیبانەکان هەژموونییەکی گەورەیان هەیە، کاتێک مەلالە دەڵێ: من هەر دەچمە قوتابخانە ، لە سەرتاسەری دنیادا دەبیسترێت.

“کاتێک هەموو دنیا بێدەنگە، تاکە دەنگێک بەهیز وکاریگەر دەبێت”. ئەم دەربڕینە کە بە یەکێک لە وتە جوانەکانی مەلالە دادەنرێت، لە دایکبووی ئەم دۆخەیە کە من زۆر بە کوورتی لەسەرەوە ئاماژەم پێدا.

بە کـورتییەکەی: لە بێـدەنگی دنیایەکـدا ، نـووزەیەکی بچکۆلە وەک بۆمبا دەنگی دێ.

هەلـومەرجی ژنـــان لە کوردوســـتاندا، ئەگەر لە زۆر رووەوە لە گەڵ پاکستان و ئەفغانستاندا جیاوازی هەبێت، بەڵام لە زۆر ڕووی ترەوە، لە گەڵ سیستەمی جەندەری تال□یباندا، جیاوازییەکی ئەوت□یان نییە.

هـــات و هـــاوار و زریکەی ژنکـــوژی کـــورد لە مڕۆدا هەر بە تەنهـــا زریکەیەکی لۆکالێ نییە کە لە کوردستاندا دەبیسترێت، بەڵکو ژنکوژی پیـــاوی کـــورد لە دەرەوەی ســـنوورەکانی کوردســـتاندا، ســـەر دیڕی رۆژنامەکانی ئەوروپایە.

لە ناو دنیایەکی قاندراو بە سیاسەت و کولـتور و ترادیسۆینی دژەژنی کۆمەلگای کوردیدا، لە جیهانێکدا کە:

لێرە تۆلەکە هەرزانترە، یان قژی پێرەژنێ؟

لـفکە شامی گرانترە یان مەمکی بێوەژنێ؟

یەک تاڵە مووی سمێڵی خێڵێک

بەرابەر چەند زریکەی ژنە؟

شاعیرێک دێت و لە ناو ئەم دارستانی قریشکە و هاوارەدا، کە بە بێدەنگییەکی گەورە دەوورد□راوە، دەیەوێ ئەو دەنگە بێت کە تەلیسمی بێدەنگی بشکێنێت و مەلالە ئاسا، دڕ بە جیهانی بێدەنگی بدات. بەلام ســـەیر ئەوەیە لەگەڵ بەهێـزی دەنگـی ئەویشـدا، کۆمەلگـا و ئیلیتە خوێندەوارەکەی ، دەنگی ئەویش لە بێدەنگییەکی گەورەترەوە دەپێچێت و لە بەرانبەر ئەم دەنگەدا کە دەبوایە سەرنجی بۆ جیهانی کەڕ ولاڵی کۆمەلگا رابکێشایە، ئەویش بە بێدەنگی دەسپێردرێ.

“کتێبی ملوانکە”ی شیرکۆ بێکەس (١) لەگەڵ دەنگی یەک بەیەکی موور و سوورا و ملوانکە جۆراوجۆرەکانی ناویدا کە مێژووی ئەم دارستانی

هاوار و مامەلە تاڵیبانئاسایەی کۆمەلگای کوردیە بەرانبەر بە کچ و ژنەکانی و دەیەوێ بۆ ساتێک ل□ بەرانبەریدا ڕاوەستین، کەچی زۆر بێدەنگ تێدەپەڕێت و نیگایەکی ناچیتە سەر. بەوەی شێرکۆ یەکێک لە ناوە هەرە گەورەکانی شیعری کوردییە و بەرهەمەکانی خوێنەرێکی زۆری هەیە و نووسین لەسەر بەرهەمە تازەکانی کاریکی ئاسایی بووە، بەڵام لە بەدبەختی ئەم پیاوەدا، چۆن دۆزەخی قاندراوی ژنانی کورد کاتێک وەک تایتڵی رۆژنامەیەک باسیلێوەدەکرێت و هیچ دەنگێک دروستناکات، بە هەمان شێوەش ئەم بەرهەمەی شێرکۆ، وەک دەنگی پالەوانەکانی ناو کتێبەکە، بە فەرامۆشی دەسپێردرێت و جەدەلێک لەسەری دروست نابێت.
کۆششی من لەم نووسینەدا، سەرنجدانە لە یەکێک لە بەهێزترین کۆمەلە شیعری شیرکۆ بێکەس کە ناکرێت هەروا بە بێدەنگی بەسەرماندا تێپەڕێت.

دەنگی ناو شیعر

سەرەتا قەسیدەکە بە کۆمەلێک دەنگ دەستپێدەکات وەک : دەنگی ملوانکەیەکی زەیتوونی عاشق، دەنگی سووراوی لێوێکی جوان و ئازا.
بەڵام شێرکۆ سەرتاپای قەسیدەکە دەداتە دەست دەنگی ملوانکەیەکی لەش شینی چاوسەوز کە هێشتا :" زیندووە و نەوەی تازەی گووناهەکانە و دەیەوێ هەموو خواوەندە نێرەکان و هەموو پەیامە نێرەکان لەبەردەم پرسیاردا ڕابگرێ و سەرلەنوێ ژیان بنووسێتەوە. “
شێرکۆ لیرەدا دەنگی خۆی دەداتە دەست ئەم ملوانکەیە و بە وتەی خۆی:" ئەگەر پێویست بێ پالەوان هەبێ، ئەم ملوانکەیە پاڵەوانی ئەم دەقەی ئەوە."
ئەم ملوانکەیە کاتێک ساڵ و مێژووی لە دایکبوونی خۆی دەگێڕێتەوە دەلێ:

لە توخمی مێم
خەڵکی زەریام
لە دایکەوە بە بنەچە
دەچینەوە سەر خەونەکانی مەرجان و
لە باوکەوە
ئەچینەوە سەر خێڵەکانی مرواری

لەیەکەم ڕۆژی دەرهێنانی ئەم مراوریەوە، یەکسەر ئەو جوداسازییەی کە سیستەمی جەندەری کۆمەلگا لە پەیوەند بە دروستکردنی نێرێتی و مێیتی لە کۆمەلگادا دەبێ پەیڕەوی لێبکرێت، دەکەوێتە کار.
ئەو دەمەی هاتمە سەر زەوی و
بۆ یەکەم جار هەتاو لیدام

بریقەیشم نزیک نزیک
دای لە چاوی چوار پێنج پیاوێ و
کە زانییان بەردێکی مێم
ئەوسا ئیتر سمێڵیان کەوتە پێکەنین
هەر بەباوەش هەڵیانگرتم و ماچیانکردم و
لە بەردی نیریان دابڕیم.

کاتێک ئەم مراورییە جوانە دەکرێتە ملوانکە و دەفرۆشرێت و لە سەر رەفەی کۆگایەکی شووشەبەندی سەر شەقامێکی گشتیدا ، لەگەڵ چەند ملوانکەی تردا داەدەنرێت بۆ کڕیاران، ئەوسا یەکسەر هەست بەو جوداسازییە گەورەیە دەکات کە چۆن ڕۆلەکان بەسەر نێرێتی و مییەتی لە کۆمەلگادا دابەشدەکرێن و چاوەڕوانییەکانی کۆمەلگا لە بەرامبەریاندا چۆنە و چۆنیش نێرەکان و مێیەکان دەکەونە ناو تۆڕێکی گەورە لە مامەڵەی جووداوە لە هەڵسوکەوتی ڕۆژانەیاندا. ژیانێکی نوێ کە جیاوازییەکی گەورەی هەیە لەگەل ژیانی ژێر ئاودا کە هەستی دەکرد، قسەکانی ژێر ئاو نەرمن و پەیوەندییەکانی نێوان نێر و مێ وەکو یەک وان.

شیرکۆ وەستایانە لە ڕێگەی دانانی مووکێشێکی پیاوانەی سەر زل و قاچ خوارەوە، زنجیرێکی سەعاتی پیاوانەی دەروون پڕ گڕێوە، گوێزانی ڕیشتاشین، قەڵەمبڕ، قایشی کەمەر و مقەستی بەر سمێڵ، بۆینباخێکی سوورفڵی دڕێژەوە، لە رەفەکانی دیکەی دوکانی ” مێلاقە”دا، ئەو جیهانە دەسازێنێ کە تەنها ژن دەتوانێت هەست بە بوونیان بکات و ڕەفتاریان بخوێنێتەوە.
ئەوەتانێ بۆینباخە سوورفڵەکە: بەدەنگی بەرز، پیادەرۆی سەرشەقامیش گوییان لێێە، ئەکەویتە تالیق لێدان: مێ بۆ بێدەنگی و مووبەق و ناو پێخەف و هیچی تر نا”
بەڵام سەررەفەکانی ئەم کۆگایە، هەر شوێنی ئەم جۆرە لە فیگۆری پیاوانە نین تا دۆزەخێک بۆ ماسکارا و سووراو ملوانکەکانی دیکە بخوڵقێنن.
بەڵکو شووشەبەندی لێیە بە پاندانەکەی تەنیشتی هەر خەریکی شتنووسینە، عەینەکێکی چاوباشقاڵی قۆزی ڵییە هەر گۆرانیان بۆ دەلێ. بۆیە لە هیچ شوێنێکی تێکستەکەدا خوێنەر ناتوانێ “کتێبی ملوانکە” بکاتە مانیفێستێکی دژی پیاوان و پێیوابێ ئەم تێکستە لە دیدگایەکی ئەنتی پیاوبوونەوە نووسراوە.
شێرکۆ لەم تێکستەدا، لە ڕێگای ئەو وێنە شیعریانەوە کە بە مقەست یان مووکیشێکی دەدات تەواوی ئەو نۆرم و بەها کۆمەلایەتی و چاوەڕوانیاننەی کە کۆمەلگا لە ناو سیسیتەمە جەندەرییەکەی خۆیدا

دەستنیشانی کردووە بە ئەوەی کە نەربوون و مەبوون دەبێت چۆن بێت، وەستایانە دروستدەکاتەوە.

“لین ئولمان” لە ڕۆمانی ” (بەقەراران)دا کە بیوگرافیەکەی شەخسییە سەبارەت بە باوکی خۆی کە “ئینگمار بەریمان”، لە پاساژێکی تایبەتیدا ئاماژەیەکی سەیر بە عادەتێکی ئەم گەورە دەرهێنەرە جیهانییە دەدات کە ناوهێنانی جێگای سەرنجە لە پەیوەند بە خوێندنەوەی شێرکۆ بە چەمکەکانی نێرێتی و مێیەتی لە قەسیدەی “کتێبی ملوانکە”دا. ئولمان دەنووسێ: باوکم لە هەفتەیەکدا چەند خولەکێکی دادەنا بۆ ئەوەی ببێتە کەسێکی دی. ئەمە نەک بە مانای ڕۆچوونە ناو ناخی خۆوە بۆ ئەوەی بزانێ فڵانە کەسێ سینەمای چۆن دەکرێ نمایشبکرێت و چ شتێک لە کاراکتەرێکی وەک کابرایەکی قەسابدا هەیە کە دەکرێ سەرنجی بدرێتێ، بەڵکو لەو گۆشەنیگایەوەی کە ئەگەر ئەو بە ماوەیەکی کورتیش کەسێکی دیکە بێت، چۆن هەست بە ژیان دەکرێت. بە کورتییەکەی: ئەگەر بە ساتێکیش ئینسان چاوەکانی دابخات و پێیوابێت بە ماوەی چارەکێک تە منداڵێکی دەستگێڕەی سەر شەقامی شارێکیت، تۆ هەست بەچی دەکەیت. بە بڕوای من ئەم عادەتە هەفتانەییەی (بەریمان) لووتکەی ئینسانی بوونی کەسێک نیشاندەدات بە ئەوەی لە چاوی کەسێکی دیکەوە سەرنج لە ژیان بدات.
نیگایەک کە هەموومان پێویستمانە تا لە بەر نیگاکانی “ئەوی دی”دا کە ڕووبەڕوو لەبەرچاودا نییە، بتوانیت سەرنج لە خۆت بدەیت، هەست بەوە بکەیت کە ئەویدی هەستی پێدەکات .
بەیەکاتێک شیرکۆ بێکەس لە ” کتێبی ملوانکە” دا دەنووسێت

درەنگە و درەنگە و ئێمەوە
“با”ی قسەی گیرخواردووی مێینەم
ڕاچڵەکێ و هەڵکات و
دابچێ و بمرێت و.....
وەک دەنگی سپی ملوانکەیەکی زەیتوونی عاشق تۆماردەکات بەرلەوەی بە پەتەکەی خۆی بیخنکێنن، زیاتر وەک دەنگی مێینەی ناو کەسی خودی شێرکۆ دەتەقێتە دەر و شێرکۆ لەم شاکارە جوانەیدا ئەک ئەو کارە دەکات دەکات کە “ئینگمار بەریمان” هەفتانە خەریکی بوو.
بەڵام وەک چۆن موکیش و سەعات و بەینباخی ناو ئەم کەگایە دەفرۆشرێن و دەکەونە لای کەسانی دی، ئەم ملوانکە چاوشینەی ناو کەگای مەلاقەیش لە لایەن مامۆستایەکی کچەوە دەکڕدرێت و لە یەکەم چرکەساتی چوونە ناو جانتاکەی شانییەوە، لەگەڵ دەستەخوشکەکانی دیکەی ناو جانتاکەدا، دەکەوێتە ناو ئەو جیهانەوەی کە ئینسانی کچ

لە کۆمەلگای کوردیدا ، چ لە ماڵ و چ لە دەرەوەدا رووبەڕووی دەبێتەوە.
کتێبی ملوانکە، بە جیا لە دەیەها چەخماخەی شیعری نازدار کە بەندت دەکەن و راتدەگرن تا لە بەرانبەریاندا ڕاوەستیت، سەفەری ئەم ملوانکەیەیە کە لە رێگای هەلگرەکەیەوە تا جیهانی ژنبوون لە کۆمەلگای کوردیا نیشانبدرێت.
بەڵام بۆ ئەوەی ئەم چیرۆکە بە تەنها گێرانەوەی ملوانکەیەکی تەنیا نەبێت و لە سنوورەکانی تاکەکەسی ژیانی هەڵگرەکەیدا قەتیسنەبێت، بولبولی مەدالیای سەربەرۆکی خانم و قەلەمی ب□ر□ و متومووروەجۆراوجۆرەکانی دیکەی خانم کە لە شەواندا دەچنە دەرێ و سەر بەو کونج و کەلەبرەرانەی دیکەی شاردا دەکەن تا بزانن ژنانی دی چۆن دەژین. بەمەش شیرکۆ فەزایەکی فراوانتر لەبەرانبەر خوێنەردا دەکاتەوە تا تراژیدیای ژن بوون لە کۆمەلگای ئێمەدا، لە رووبەریکی فراوانتردا نیشانبدات.

لە "کتێبی ملوانکە"دا شیرکۆ دەست لە هیچ ناپارێزێ. یەک بە یەکی ئەو جومگانەی کە ژێردەستەیی ژن بەرهەمدەهێننەوە دەخاتە بەر نیگای شیعر.
"باوکم هەر خۆی نییە، یەک لەشکری تەیاری لە ژمارەنەهاتووی هەموو سەدەکانی لەگەڵە. لەشکری خودا بە هەڕەشەی دۆزەخێکی هەمیشە نێڵەنێڵ سووتاوەوە. باوکم هەر خۆی نییە، هەرچی دێوجامەی هەزارساڵەی کولتووری ڕاوە لای ئەوە. باوکم وەک خودا بێباکە و چوون دەمی شمشێری هەڵکێشراو ل□ بەر سوورە هەتاودا بریقە بریقیتی. ئەو مووی ریشی لە ئاوی شەرەف هەلکێشاوە، بۆیە پیاوە. باوکم کتێبی ناموس و حەیای لەناوگەڵدا داناوە و لە چاوی ئەو کونانەوە تەماشی دنیای فانی دەکات. قانوون لەو بووە، جەلدە وەچەی ئەوە. باوکم تۆلەیەکی ئەبەدییە و جەنگێکی بێ کۆتایی. باوکم پیاوە پیاو، سمێڵە سمێڵ، باوکم خەنجەرە خەنجەر. باوکم هەر خۆی نییە، نیشتیمان لە پشتییەوە ئەڕواو مێژوو نووکتەی بۆ دەگیڕێتەوە و حەیاو حورمەت کڕنووشی بۆ ئەبا"
لەم کتێبیەدا، جومگەگەلێکی زۆری ژیانی ژنان تیشکییان دەخرێتەسەر، بەڵام شەرەف و خەنجەربوونی باوکێک کە ئەگەر ژیانی شارنشینیشی بۆ خۆی هەلبژارد بێت، هیشتاش نەیتوانییەوە دیوجامەکانی کولتوری ڕاوی لێبس□□ن□تەوە، لە سووچ و بەسەرهاتی جۆراوجۆری پاڵەوانەکاندا دێتەوە بەر باس.
ئاخر لە راستیشدا بناغەیترین پرسیارێک لە کۆمەلگای کوردیدا لەبەرامبەر پرسیارەکانی یەکسانیدا، لە دەوری مافەکانی ژنان چەقی

نەبەستووە. بەڵکو لەسەر خودی مافی مانەوەی ژنە کاتێک شەرەف بە جۆرێکی دیکە هێنرایە پێناسەکردن کە لەگەڵ پێناسەکەی باوکدا یەکناگرێتەوە. دەکرێ ژن بەڕێوەبەری گەورەترین کۆمپانیا بێت ، ئەندامی پەرلەمان بێت یان کچێکی شوونەکردووی ماڵ بێت، کاتێک قاچ لەو دیو سنوورە پێناسەکراوەکانی کولتوری شەرەفەوە دادەنرێت، ئەوسا سەرتاپای مافەکان هەرەسدەهێنێت و ژیان خۆی لە مەترسیدایە. بۆیە پرسی یەکسانی لە کوردوستاندا، لە دەوری فراوانکردنەوەی پانتاییەکانی ماف نییە لە ژیاندا، بەڵکو لە پلەی یەکدا بەرگریکردنە لە خودی مانەوە، لە خودی بوون و نەبوونی ژن.

جەندەر و رژێمی جەندەر لە کتێبی ملوانکەدا

شیرکۆ لە زۆر قەسیدە و بەنەی جۆراوجۆردا شیعری بە ژنان نووسیوە، بەڵام لە هیچ شوێنێکدا ئاوا خوێندنەوەیەکی سیستیماتیکیانەی بۆ پرسی یەکسانی و خستنە ژێر پرسیاری ئەو سیستەمە جەندەرییەی لە کوردستاندا کاردەکات نەکردووە.
کتێبی ملوانکە، پرۆژەیەکی کامڵی شاعیرێکە کە دەیەوێ پرسی یەکسانی لە پرۆژەیەکی سەرتاپاگیردا و لە نیشتیمانێکی دروستکراوی دیکەدا بسازێنێتەوە کە سنووری نیوان ڕەگەزەکان جێگایەکی ئەوتۆ لە ژیانی رۆژانەیادا داگیرناکات و ئینسانبوون پێوەری بەهرەمەندبوونی ئینسانەکان بێت نەک نێر یاخود مێ بوون.
ئەگەر شێرکۆ لە قەسیدەی “ئێستا کچێک نیشتیمانمە” بە شێوەن نیشتیمانێکی ترەوەیە بۆ ژیانی ئینسانەکان کە دوورە لە پێناسە ناسیونالیستییەکان ، ئەوا لە “کتێبی ملوانکە”دا، کچێکانی نیشتیمان دەخاتەوە ئەو شوێنەی کە نیشتیمانی تازە دەخوازێ چۆن بن.
شێرکۆ بەم هەنگاوەی گورزێکی کوشندە لەو درۆ گەورەیە دەدات کە لەناو بزووتنەوە ناسیونالیستییەکانی دنیادا ڕەواجیپێدەدرێ کە گوایە: تا نیشتیمان ڕزگار نەبێت، رزگارکردنی ژنان مەحاڵە. کتێبی ملوانکە چەند ساڵێک بەر لە نووسینی “ئێستا کچێک نیشتیمانمە” نووسراوە و پەیامی دەر بە دەری حەکایەتی ملوانکەکان هیچ شتێک نییە جگە لە دەستکاریکردنێکی رادیکالانەی شیعری بە پەیوەندی نیوان یەکسانی و رزگاری ژنان لەگەڵ رزگارکردنی نیشتیماندا.
سەیرێکی ئەم نەخشە ڕەنگڕێژکراوەی شیرکۆ بکەن بە خوێندنەوەی ئەو سیستەمی جەندەرەی لە کوردستاندا کاردەکات.
“لێرە. لێرە، شت ومەک بە و کەل و پەل بە و هەرچییەک بە کە بینیمن من دەزانم نێرن یان مێ: دیوار نێرە، شەقام نێرە، درەخت مێیە و کەلانی تەنگ و باریکیش زۆربەیان مێ. بەهار و هاوین نیرینەن. پاییز و زستان میینەن. ڕۆژ نێرە و شەو مێ. ئاگر نێرە و

خۆلەمێش مێ. نهۆمەکانی سەرەوە نێر و ژێرزەمینیش زۆربەیان مێ. شاخ نیرە و دۆلەکان مێ. لێرە. لێرە. لێرە: ئاو مییە و بەربەست نێرە. هەڵم مییە. ماسی مێیە و چەشەیش نێرە. باران مێیە. باخچەکان مێن. سپی مێیە و سووریش نێرە. سروودەکان هەموو نێر و بەستەکانیش زۆربەیان مێ. دوولەسەر سێی ئازارەکان مێینەن و حەرام مێیە و حەڵالیش نێر. بەشی زۆری سێبەرەکان مینەن و بەشی زۆری فەرمانەکان نێر. خودا نێرە و عەرشەکەی مێ. هەموو مافوورەکان مێن و هەموو کورسییەکان نێر.هەموو تەنافەکان مێن و هەموو گیرەکان نێر. بەفر مێیە و ڕەشەبا نێر. دووکەڵکێشەکان زۆربەیان مێن و نێڵەنێڵی ئاگری توونییش زۆربەیان نێر. جگەرە نێرە و تەپلەکی جگەرە مێ. لێرە. لێرە. لێرە، بەرگی پێشەوەی هەموو کتێبەکان نێرن و بەرگی دواوەیش مێ. گ□□پ□ی ترافیکەکان هەموویان نێرن و خ□ت□ی پەڕینەوەی سەر شەقامەکانیش هەموویان مێن.
وشە مێیەو تەباشیر مێیەو لاستیکی خەتکوژانەوە و تەختەسڕ نێر. لێرە هەموو مەتنەکان نێرن و هەموو پەراوێزەکان مێ.تەلەفیزیۆن نێرە و مێزەکەی ژیریشی مێ. لێفە نێرە و دۆشەک مێ. پەنجەرەکان مێن و پەردەکانیان نێر. هەموو ماشێنەکان نێرن و هەموو پارکەکان مێ. چادرەکان نێرن و پەردە و کوللەکان مێ. تابلۆکان مێن و چوارچێوەکان نێر. دەسکەوان دەسکەکەی نێرە و خۆیشی مێ. دەرزی نێرە و دەزوو مێ. شیعر مێیە و سانسۆر نێرە. گێژاو نێرە و بواری هێوریش مێ. لافاو نێرە و داروپەردووی سەرئاوکەوتوویش مێ. بوومەلەرزە نێرە و وێرانەیش مێ. بزە مێیە و مۆڕەیش نێرە. لێرە. لێرە: ژیان نێرە و مردن مێ. "
لە لێک□ل□ینەوە ئەکادیمیەکاندا، جەندەر بە رەگەزی کۆمەلایەتی پێناسە دەکرێت. نەک رەگەزی بایۆلۆژی (٢) بۆ نموونە بەوەی کە دارا نێرە و زارا مێیە گوایە یەکەمیان مەمکی نییە و دووەمیان هەیەتی. واتا جەندەر ئەو جۆرە لە رەگەزە کە لە باری کۆمەلایەتی و کولتوورییەوە رۆژانە دروستدەکرێتەوە. بەوەی کە کۆمەلگا چ چاوەڕوانییەکی لە رەگەزەکان هەیە، چ نۆرم و عورف وعادەتێک دەبێ پەیرەوی لێبکرێت و نێرو مێبوون لە کۆمەلگادا دەبێ چۆن بێت. ئەم جۆرە لە رەگەز، پەیوەندییەکی ئ□و□ت□ی بە رەگەزی بایۆلۆژییەوە نییە و کۆمەلگا خوڵقاندوویەتی. سواری پاسکیلبوون تا رۆژگارێکی کەمێک دوور نا کردەیەکی کوڕانە بووە و هیچ پەیوەندییەکی بە ناوگەڵی ئینسانەکانەوە نەبوو□ و بەها کولتوورییەکانی کۆمەلگای کوردی دروستیکردووە. ئەم جۆرە لە رەگەزی کۆمەلایەتی کە لە ناو کولتور و پەیوەندییە کۆمەلایەتییەکاندا دروستدەکرێت، پیییدەوترێت. رەگەزی جەندەر.

ئەم بەها جۆراوجۆر و چاوەڕوانییە جۆراوجۆرانەی کە لە رەگەزەکان دەکرێ لە هەوادا ڕوونادات و پەیڕەوی لە سیستەمێکی جەندەری دەکات کە پێێ دەوترێت رژێمی جەندەر. (ئیڤۆن هیردمان)، ژنە مێژوونووسی سویدی ئاوا بەشێک سترۆکتۆرەکانی ڕووندەکاتەوە:" رژێمی جەندەرخاوەنی دوو خەسڵەتی تایبەتە کە کاریگەری لەسەر پەیوەندییە جەندەرییەکانی کۆمەلگا دادەنێ. یەکەمیان هیرارکییەتە و دوومیان توخمێکی لێکجیاسازی.، دیکۆتۆمی" (٣))(دیکۆتۆمی بە مانای دابەشکرنی یەکەیەکە بەسەر دوو بەشی لەیەک جیاوازدا کە هیچ شتێکیان لەیەک ناچێ)).

(ساندرا هاردین) سێ رەهەندی دیکە بۆ جەندەر دادەنێت کە لە ئاستەکانی فەرد و سترۆکتۆر و رەمزیەتدا دەکرێ ئاماژەیان پێبدرێ و هەریەکە و بە جۆرێک لە برەوپێدان و کەمکردنەوەی ئەم رژێمی جەندەرەدا کاریگەری دادەنێ. (هەمان سەرچاوەی پێشوو).
لە ئاستە سترۆکتۆریەکەیدا دەکرێ سەرنجێ لە سیستەمی کاردا بەشکرنی ناو کۆمەلگا بدرێت کە چۆن سیستیماتیک کار و سێکتەرە جیاوازەکان لەسەر بنەماکانی نێر و مێبوون ڕەنگرێژدەکات. بۆ نموونە سایەق تاکسی و نانەوایی هەر کارێکی پیاوانەیە و لە دایەنگادا کارکردن پیشەی ژنە.
لە بارە رەمزییەکەیدا ئەم سیستەمی جەندەرییە لە زماندا خۆی نیشاندەدات. ژن ناسکە و پیاو ڕەقە. پیاو ئازایە و ژن ترسنۆک.
لە ئاستە فەردییەکەیشیدا ، ئاستی خوێندنی تاک وپەروەردە و چوارچێوە کۆمەلایەتییەکەی تاک کاریگەرییەکی تایبەت لەسەر ئینسانەکان دادەنێ کە چ تێروانینێکی لەسەر رژێمی جەندەر هەبێت.
کاتێک بەم کەمە زانیارییەوە لەسەر رژێمی جەندەری کۆمەلگا سەرنجێک لەم وەسفکردنەی شێرکۆ بێکەس دەدەیت بۆ چیرۆکی :" لێرە. لێرە. لێرە، شت ومەک بێ و کەل و پەل بێ و هەرچییەک بێ کە بینیمن من دەزانم نێرن یان مێ"، ئەوسا هەستدەکرێت شێرکۆ چەند چاوتیژانە ئەم نەخشە جەندەرییە لە ئاستە جۆراوجۆرەکانی، سەردەستەیی و ژێردەستەیی ژن و پیاو وەک بەشێک لە هیراکییەتی سیستەم و لێکجووداسازی بە رەهەندە فەردی و رەمزی و ستراکتۆرییەکەیەوە پیشانی کۆمەلگایەک دەدات کە نایەویت بیبینێ.

لە “کتێبی ملوانکە”دا، شیرکۆ ڕۆڵی ئایین لە تراژیدیای دەنکە مرواریەکانیدا بە زەقی نیشاندەدات، بەلام لە گەلیک شوێندا بە زمانێک دەدوێ کە ه□ن□د□ی پرسیارکردنە، کەمتر پەنجەی تاوانبارڕاکێشانە لە بەرانبەریدا. بەمەش بەرلەوەی جەنگێکی

ئایدیلۆژی لە بەرانبەر ئایندا بەرپاکات، دیدەکی ئیکۆلۆگیانە دەخاتە بەردەم لەچکداری لە کۆمەلگاکانی رۆژهەلاتدا.

بڕیارماندا سەردانی “لەچکەکان” بکەین
پێیان بڵێین:
ئاو وهەتاو ومانگەشەو
کلووی بەفر، دەنکە تەرزە،
سروەو جریوەی ئەستێرە و
شەبەنگەکان
نمەی باران
هەر هەموویان لێیان زیزن
چونکە ئەوانن ناهێڵن
بگەنە لای سەروقژییان.

بەڵام دەنکە مرواری ملوانکەی خانم، لە ناو هاواری جەنگ ودەنگی حەڵاڵ و حەرامەکاندا و ئومێدی گۆرانییەکی نوێدا، دەکرێ مەئیوسانە دانیشێت و پێیوا بێ
کە : یەکسانی چییە؟
جگە لە دووکەڵی جگەرە یەک کە ئەویش هەر پیاو
بە (با)ی ئەدا.
یەکێک لە تایبەتمەندییە دیارەکانی کەسایەتی شیرکۆ، جگەرەکێشانی لەرادەبەری ئەوە. ئەگەر ورەبەردان و بێهیوایی یەکێک لە پالەوانەکانی کتێبی ملوانکە دەخاتە سەر ئەو دەربڕینەی سەرەوە، ئەوا دەتوانم بڵێم شیرکۆ وەک پیاوێک لە کتێبی ملوانکەدا ، هەر هەموو ئەو جومگە سەرەکی و لاوەکییانەی کە نایەکسانی بەرهەمدەهێنێتەوە، لەگەڵ دووکەڵی جگەرەکەیدا بە بایدەدا و جوانترین سروودی یەکسانیمان بۆدەچڕێ.
“کتێبی ملوانکە”، شایەنی ئەوەیە لە هەموو ماڵێکدا هەبێ، بە تایبەت لە کاتێکدا کە حەکایەتی رێزلێگرتن لە ژنان لە ژێر دەربڕینی :"بەهەشت لەژێر پێی دایکدایە" لەسەردەستسالارییەکی گەورەدایە و پرسیاری ئەوەی بۆ پێی " پێ نادرێ تا پێی بڕوا و تا پێی بگات" پرسیاری یەکەمی ملوانکە و دەنکەکانییەتی.

١ شیرکۆ بێکەس، کتێبی ملوانکە، چاپخانەی ڕەنج چاپی یەکەم ساڵی ٢٠٠٧

http://www.normbryt.se/vad-ar-egentligen-genus/ -2

3-

http://www.genus.se/wp-content/uploads/pub_-Genusperspektiv-pa-vardvetenskap.pdf sid 16-17

نووسینی بەکر ئەحمەد

٢٤ی ئەوگوستی ٢٠٢٠

زوانی دروستکراو لە ڕۆمانی خەیاڵی زانستیدا -9- … گۆران سەباح

بەشی نۆیەم

داهێنان لە ڕۆمانی خەیاڵی زانستی (خەز)دا نابڕێتەوە. لە هەشت باسی پێشوودا، شرۆڤەی توخمەیل و تەکنیکەیلی نووسینی (خەز)م کردووە. ئێستە نۆرەی زوانە (زوان واتە زمان، با زمانی ناو دەم و زمانی قسە/نووسین لە ڕووی زاراوەسازییەوە لێک جیا بکەینەوە).

نووسەرەیلی کورد دروستکردنی زوانی نوێ و ڕۆمان پشتگوێ دەخەن. هیچ بایەخێکی پێ نادەن. ئەو زوانەی پێ دێتە نووسین نا، ئەوەی کارەکتەری هەسارەی تر یان کولتورەیلی تر قسەی پێ دەکەن. ڕەنگە بڵێن ئەمە زوانی نووسینمان زۆر لە پاشە و تا ئێستە زوانێکی یەکگرتوومان نییە، چ جای زوانی کارەکتەری نوێ و ڕۆمان. ئەوەش ڕاستە. پەڕپووتی و پەرتەوازەیی زوانی کوردی ڕەنگدانەوەی نەرێنی لەسەر هەموو ژانرەیلی ئەدەبی کوردیدا هەیە. با ئەم باسە بۆ کاتێکی تر بێت.

هیچ ڕۆمانێکت خوێندووەتەوە گەلێک یان کولتوری هەسارەیەکی تر، یان دانیشتووانی جێیەکی دوورە دەستی زەوی بە زوانی تایبەتی خۆیان قسە بکەن؟ بێ شک فیلمی ئەڤەتارت بینیوە. گەلی نایڤی (Na’vi) لەسەر مانگی پاندۆرا دەژین، سێ مەتر درێژن، پێستیان شینە و لە مرۆڤ دەچن.

ناڤییەکان بە زوانی ناڤی قسە دەکەن، لە هیچ زوانێکی مرۆیی ناچێت. پرۆفیسۆر پۆل فرۆمە، دکتۆرای لە زوانەوانی هەیە، زوانەکەی تایبەت بە فیلمەکەی جەیمس کامیرۆن دروست کردووە. وەک زوانی، بە نموونە

کوردی، ناقی یاسای ڕێزمانی هەس. سەرەتا تەنێ هەزار وشە بوو، دواتر فرەمە کردی بە ۲۹۰۰ وشە. ئەستە زوانەکی ڕاستییە و وەک هەر زوانەکی تر مرۆق دەتوانەت فێری ببەت.
دروستکردنی زوان بە ڕێمانەک بەقەد نووسینی ڕێمانەکێ ئەستە. ناقی فەنەتیک و سیستمی پێشگر و پاشگریشی هەیە. هەموو توخمەکی زوانەوانی تەدایە. باشە دەکرێ خەزنووس بەو سەرئێشەیەدا بچێت، خێ کاری ئەو دروستکردنی زوان نییە؟ دەکرێ و پێویستیشە، بەتایبەتی بۆ خێز. دەبێ خەزنووس لە هەردوو زوانەکەدا داهێنەر بێت. ئەو زوانەی ڕێمانەکەی پێ دەنووسێت و ئەوەشی کە کارەکتەرێیلی نێو ڕێمانەکە قسەی پێ دەکەن.
وەک گوتم، جارێ باسی زوانی نووسینی ڕێمان ناکەم.
ئەگەر خەزنووس هیچ زانیاری نەبێ لەسەر چێنەتیی دروستکردنی زوانی کارەکتەر، دەتوانێ لە ڕەگەی خوێندنەوی ڕێمانی تر بیرەکە وەرگرێت، یان لە قێناخی لەکێڵینەوە و گەڕاندا دەتوانێت سەراخەکی ئەویش بکات.
بۆ ڕای من چوار ڕێ هەن بۆ دروستکردنی زوانی کارەکتەری خێز. لە بەرئەوەی هیچ یاسایەک نییە بۆ نووسین و ستایلی ڕێمان، ناشبێت هیچ یاسایەک هەبێت بۆ داهێنانی زوانی ناو ڕێمان. بوونی یاسا واتە کۆتوبەندکردنی خەیاڵ. لە بیرمان نەچێت ئێمە باسی ڕێمانی خەیاڵی زانستی دەکەین. ئەم چوار ڕێیەی لە خوارەوە باس دەکەم ئەنجامەیلی تێبینی خۆمن دوای خوێندنەوەی دەیان خێز.
ڕێی یەکەم: وەک جەیمس کامیرۆن دەتوانی گرەبەستەک لەگەڵ پسپۆڕەکی زوان بکەیت. ڕایسپێری زوانەکت بۆ دروست بکات بگونجێت لەگەڵ چێشەی خێزەکەت.
ڕێی دووەم: دەتوانی بۆ خێت کۆمەڵێ یاسایەک دابنەی و وشە دروست بکەیت. مەرج نییە وەک زوانی ناقی سێ هەزار وشە بێت. نا. دەتوانی هەر ئەو وشانە دروست بکەی پەیوەستن بە گفتوگۆ.
ڕێی سێیەم: دەتوانی دیالێکتەکی ونبوو لە زوانی دایک یان هەر زوانەکی تر بێنی و زیندووی بکەیەوە، بەس بە دەستکارییەوە.
ڕێی چوارەم: دروستکردنی زوانەک بێ بێ مەرج و یاسا و پسپۆڕی. واتە هەڕەمەکی.
کام ڕێ لەوانی تر باشترە؟ هیچیان لەوی تر باشتر نین، بۆ ڕای من دەوەستێتە سەر ڕادەی بەکاربردنی زوانەکە. بۆ وەک گەلی ناڤیی فیلمی ئەڤەتار گفتوگۆی زۆر تێدا بێت، باشترە ڕێی یەکەم یان سێیەم بخەیتە بەکاربردن. ئەگەر یاسا لە زوان نەبوو، ئەوا هەڵەی زۆری تێدا دەکرێت و ڕێمانەکەت کرچوکاڵ دەکات. بۆ کارەکتەر چەند دەستەک بێت و تەواو، ڕەنگە پێویستت بەو سەرئێشەیە نەبێت. دەتوانی زوانەک بۆ

هەوەسی خۆت دروست بکەیت.

من لە ڕۆمانی نوێمدا (ساڵی دابێ دێتە بڵاوکردنەوە) ڕێی چوارەمم بەکاربردووە چونکە گفتوگۆی زۆر نییە و لێم تێک ناچێت. هەرچەندە دوو زوانی جیاوازی تێدایە بەڵام کەم هاتوونەتە بەکاربردن. یەک چت زۆر گرینگە لەکاتی بەکاربردنی ئەم ڕێیە: ڕەچاوی ئاواز و فۆنەتیکی زوانەکە بکە، دەبێ لەگەڵ سەلیقە، ڕیتم و کەشی ڕۆمانەکە و کەسایەتیی کارەکتەرەیل بێنەوە. ئەگەر دەتەوێ بە کردەنی ئەم قسەیەی من ببینی، تکایە بە وردی گوێ لە ناقییەکان بگرە کاتێ لە فیلمی ئەڤەتاردا قسە دەکەن.

لە دنیای خەیاڵی زانستیدا، ڕۆمان و فیلم، تا ئێستە ١٣ زوانی دروستکراو هەن. هەر یەکەیان یاسای خۆی هەیە و دەتوانی فێریان ببی. هەر ١٣ زوان لە خوارەوە بە ئینگلیزی دەنووسم، وشەی یەکەم ناوی زوانەکەیە، هی ناو کەوانەش ناوی فیلم یان ڕۆمانەکەیە:

Huttese (Star Wars)

Barsoomian (John Carter)

Atlantean (Atlantis: The Lost Empire)

Tenctonese (Alien Nation)

Goa'lud (Stargate)

Dothaki (Game o Thrones)

D'ni (Myst)

Trigedasleng (The 100)

Dovahzul (Skyrim)

Na'vi (Avatar)

Vulcan (Star Trek)

Elvish (The Lord of the Rings)

(Klingon (Star Trek

گۆران سەباح

سۆناتای مەرگێکی قەشەنگ … کاوە

عوسمان عومەر

لە جەنگی هەور و زەمین، دڵۆپەکان،،
بە چنگە کڕێ ویستیان بە دیواری،،
بادا سەرکەون و نەکەونە خوار،،،
کەشتی باران ئەمشەو،،
نیازیەتی هەموو بێستان و…
کەژو کێوکۆکاتەوە ..
بیباتە سندووقی ئەفسوناوی تەم
....
پیاسەیەک لەگەڵ مانگ،
وەرچەرخانێک، وێنەی…
ڕێبوارێک بە پلیکانەی ئەستێرەکانا …
ڕێی گرتوەتە شارێک بێ ناو،،
کەموڵەیەکی ڕژاو لە گریان،،
با نەتهێشتایە…
وونبم ، لە تەلیسمی نیوەشەوێکی…
نیمچە زەردەپەڕ و سەراب
. . ..
کانیەکی ڕەش،،
قەترانی، لە دڵی هەموو تەنیایەکە،،
پایزیش ئەمساڵ تۆزێ درەنگ،
بە باخە چۆڵە ووشکبوەکانا ،،
وەک کۆچەرێ تێپەڕی،،
بەڵام ماندوو،،
پاڵتۆکەی شڕ و دڕاو،،
جەستەی پڕ زام و…
دڵی پڕ لە ئازار،،
قژیشی تۆز و خۆڵ،،
هەڵبزرکاو ،،
گەڵا وەریوەکانیش،
وەک ساڵانی پێش ئافات،،
ڕەنگە پەمەیی و…
ئاڵتوونیشی نەما،،
ئاخر ئەوەتا مەرگ،
لە هەموو شوێنێک پێئەکەنێ،،

چەتەکانی شاریش لە بۆسەدان،،
بەزەیی ڕێگایەک،،
بە فرمێسکی بەهارێکی سەرگەردان،،
با ئەستێرەش بوەستێ…
لە شیرینی خۆسووتان،،
پاشان چی ماوە،،
لە باخی لم ، ،
،، لە فەناپڕ
.تا ڕادەی فەنابوون …
خۆڵی ساڵە بەسەر چوەکان،،
مرۆڤەکان ئەکەنەوە..
بە تونێلی بادا
....
لە نیگاکردنە بێهودەکەی تۆ،،
من هەر وەک خۆمم،،
بەقامیشەڵانی کاتا،،
بە بێدەنگی تێئەپەڕم،،
شمشاڵێ لە وووشە سیحریەکان دائەتاشم،،
حۆریەکانی کازیوە ،،
ڕێیان لێ وونکردم،،
ئەگینا ماچێک بەسەر شەونمی…
نیوە شەوەوە جێ ما،،
نیشانەی دەرچوونی ڕێگەمە،،
لەوانەشە لە یادی نەمانی بارانت،،
نیشانەی مەرگێکی قەشەنگی منە
....
هیوایەک بێیتەوە ئەمساڵ،،
بە بێ هۆکار، هەرچۆن بێ هۆکار..
بویتە گەڕیدەی سەرکەنار،،،،
بە ڵام تۆڕی جاڵجالۆکەیە، پلانی ڕۆژ…
پەڕەی کتێبی ساڵەکان دڕان،،
بە بێستانی سپی تەمەنێ،،
پەرش و بڵاو،،
هەمان کورسی ئێسکی کاتە..
لەدەست چوەکان،،
هەمان سوێسکەی تەزیوو تەرەی ڕۆح،،
هەمان سۆناتای مەرگێکی قەشەنگ،،

ئەنوسێ داستانی فەنابوونمان
..……………
چی گڕکانێ..
لە جەستەی ڕژاوی باران دێ،،
لەم وەرزە ژەهرە،،
چی شەکەتیەکە،،
باڵێ سوتاوی تەرزە،،
چەمێک ووشکبووی ووشە،،
لە نزیک کاتژمێرە وەریوەکان،
پەنجەرەیەک بوە چارۆکە،،
خۆر وەک زەریا،،،
ئاوی نەمر لە چاوانیا،،
مردوەکان بە ئێمەدا تێپە□ نەوە،،
داری شەویش،،
ئەستێرەکانی داگیرسانەوە،،
وەک دارسنەوبەری ساری ساڵ،،
لە سندوقێکی تەختە،،
وەک تابووتی پەپولە ئاویەکان،،
بۆ ساڵێکی نەهاتی تر هەڵگیرا،،
بەڵام هەموو ساڵێک،،
هەمان تیشکی ئارەزووی بەردەوام بوون،،
لە تونێلی ڕۆحا ئەکوژێتەوە،،
سوپاکانی سوڵتانی ئیبلیس و
فڕۆکەکانی ئیبلیسی سوڵتان ،،
جبەو تانکەکانیان،،
ناردە دارستانەکان،،
تا وەکو هیچ کوکوختیەکی بەهەشت،،
بێ سەربڕین دەربازی نەبێ،،
ڕۆژنامەکان، تیقی□کان، لە لێوی..
ماسک ڕەشەکانەوە،،
ڕاستی و ناڕاستی تابلۆی ..
لێشاوی هەڵهاتوەکانی جەنگیان شێواند،،
کۆچی نەورەسەکانیش،،
وەک ڕەشە تۆفانە،،
خەمی مردوەکان،،
بۆ زیندوە مردوەکان،،
خەمی زیندوەکان..

بـۆ مردوە زیندوەکان
....
پەم□یش بوون ئەو فرمێسکا نەت،،
خەرمانی شینی خەمەکا نمی شتەوە،،
ش□ پۆلیش ئەدەن،،
فرمێسکەکان، وەک ڕوباری خەو،،
تا ئەوسەری شەقام،،
هەر وەک ئەوسا،،
ڕێگرن نیگاکان،،
کوژەرن خەنجەری لێوە تەڕەکان،،
قەراغ زەریام بۆت،،
هەر کاتێک کەشتیت وون،،
قەراغ زەریام بە،،
هەر کاتێک کەشتی یادەوەریم وون،،
لە گیانەڵەی سیمرخی ئێستای عیشقیشدا،،
سۆناتای مەرگێکی قەشەنگم بۆت،،
سۆناتای مەرگێکی قەشەنگ بە بۆم

دوای من و تۆ … شیعری: نەوزاد بەندی

دوای من و تۆ
زۆر کورسی خاڵیی ما نەوە ..

زۆر کوپ تۆز گرتنی ..

زۆر ڕێگا ،
لە چاوەڕوانی دوو جێ پێدا ،
ڕیشیان سپی بوو ..

زۆر سەعات ،
له داخا وەستان ..

زۆر شەماڵ ،
گەرم داهاتن ..

زۆر چرۆ لە بەهار یاخی بوون و
لە پاییزێکی دوورە دەستا ،
هەڵوەرین ..

دوای من و تۆ ،
شیعریش تاقەتی گەڕان و ..
تەماشاکردنی
خۆر ئاوابوونی نەما ..
خۆریش بە بیجامەیەکەوە ،
خۆی وونکرد لەناو باوێشک و
تۆز و تەما …

دوای من و تۆ
ئامرازی واوی پەیوەندی
سەری لێشێوا و
نەیزانی ئیشی چی بکا ..
چووە لیستی بندیوار و
هەرچیەکی هەبوو فرۆشتی
کردیە دەستی دوو قاچاخچی ،
تا بیخەنە نێوانیان و
لەم خاکی بێ من و تۆییەی
دوور خەنەوە ..

دوای من و تۆ
بۆ یەکەمجار لە مێژووی دەم و لێوەکان ،
پێکەنین ڤیزەی گریانی وەرگرت …
ئازادی عەریزەیەکی دا ،
بۆ دابینکردنی دوو مەتر
لە زیندانا …
ئاشتی چووە خولی کۆنفۆ و
گوڵ دوو سەد دۆلاری دا
بە خولێکی دوو هەفتەیی ،
بە ناوی :
چۆن چۆنی خۆت ئەکەی بە دڕک ..

دایکێکی دلۆڤان و بەخشندە
شوان رێزا :و …

چیرۆکێکی کارتێکەرە دەربارەی سۆز و دلۆڤانی و بەخشندەیی دایک.
لاوێک چیرۆکی خۆی دەگێڕێتەوە، پەشیمان دەبێتەوە لەو دڵڕەقییەی کە بەرانبەر دایکی کردی، ئەم لاوە دەڵێ: دایکم یەک چاوی هەبوو، هەر لەبەر ئەوەی کە چاوێکی هەبوو رقم لێی دەبۆوە. حەزم ناکرد کە لەگەڵ هاوڕێکانمدا بیبینم، تا گاڵتە بە چاو و بە رووخساری نەکەن.
حەزم ناکرد کە بە هیچ شوێنێک لەگەڵمدا بێ. تا کەس لەگەڵیدا نەمبینێ، چونکە لە بەردەم هاوڕێکانمدا شەرمەزاری دەکردم.
دایکم لە چێشتخانەی ئەو قوتابخانەیەدا کاری دەکرد، کە لێی قوتابی بووم و دەمخوێند. چێشتی بۆ قوتابییەکان و مامۆستاکان دەکرد. رۆژێکیان هات بۆ پۆلەکەمان بۆ دڵنیابوون لە ئاستی خوێندنم. لە بەردەم هاوڕێکانم هەستم بە شەرمەزاری کرد. دوای ئەوەی کە رۆیی، هاوڕێکانم پێکەنین و وتیان: هەی هەی دایکت یەک چاوی هەیە.
زیاتر و زیاتر رقم لێی بۆوە، بۆیە پێم وت: جارێکی تر نەیەیت بۆ لام و بۆ پۆلەکەم، چونکە لە بەردەم هاوڕێکانمدا، بە هۆی شێوەی چاوتەوە، زۆر شەرمەزارت کردم. بەڵام ئەو گوێی لێنەگرتم و وەڵامی نەدامەوە.
گەورە بووم، دایکم بەجێهێشت و رۆییم بۆ شارێکی دوور. لەوێ ژنم هێنا و منداڵمان بوو. ژیانێکی خۆشمان هەبوو، ژنەکەم و منداڵەکانم خۆشدەویست. هیچ هەواڵ و شتێکم لە بارەی دایکمەوە نەدەزانی و نەشمدەویست کە بیزانم.
رۆژێک لە ناکاودا، دایکم هات بۆ سەردانیم، بۆ ئەوەی کە بزانم و ئاگاداربم. بۆ ئەوە هات کە من و بووکەکەی و نەوەکانی ببینێت. بەڵام نەمهێشت بێتە ژوورەوە و پێ بە ماڵەکەمدا بکات. منداڵەکانم لە بەردەم دەرگادا پێ پێکەنین.

هاوارم بەسەریدا کرد و پێم وت: بۆ هاتووی بۆ ئێرە. بۆ ئەوەی منداڵەکانم بترسێنیت؟ هەر ئێستا لێرە مەمێنە و دووربکەوە. دایکم لە ماڵەکەمان دەرکرد. پێی وتم: رۆڵە گیان ببوورە، نەمزانی و بە هەڵە رووم لەم ناونیشانە کرد.. دایکم گەڕایەوە بۆ شارەکەی و بۆ ماڵە کۆنەکەی خۆی.
رۆژێک لەو قوتابخانەیەی کە قوتابی بووم لێی، نامەیەکم بۆ هات. بانگیان کردم، بۆ بەشداریکردن لە ئاهەنگێکی خێزانیدا. درەم لەگەڵ ژنەکەمدا کرد، کە بۆ کارێک دەڕۆم بۆ شوێنێک. رۆیشتم بۆ ئاهەنگەکە و هاوڕێکانم بینی. لە دوای ئاهەنگەکە رۆیشتم بۆ ماڵە کۆنەکەمان، کە من و دایکم لەوێدا دەژیاین. تا شێوەی ماڵە کۆنەکەمان ببینم. بەڵام دایکم نەبینی! هاوسێکان پێیان وتم، دایکت مرد. بە هیج کلۆجێک بە مردنی دایکم خەمبار و دڵتەنگ نەبووم.
هاوسێکان وتیان: دایکت ئەم نامەیەی لە لای ئێمە جێهێشتووە، وتی هەر کاتێک کوڕەکەمتان بینی، ئەم وەڵامەی بدەنێ.
نامەکەم وەرگرت و کردمەوە، دایکم لە نامەکەیدا ئەم قسانەی بۆ من نووسیبوو:
کوڕی شیرین و خۆشەویستم، خۆشم دەوێی. ببوورە کە بۆ ئەوەی بزانیت، هاتم بۆ ماڵەکەتان تا بتبینم. ببوورە گەر منداڵەکانت لێم ترسابن، چونکە چاوێکم هەیە. ببوورە کە زۆر جار لە ژیانتدا شەرمەزارم کردووی. لە هەموو شتێکم ببوورە.
بەڵام دەمەوێ ئەم راستیە بزانیت: کوڕی خۆم، کاتێک کە منداڵێکی بچووک بووی، کارەساتێکت بەسەر هات و چاوێکت لەدەست دا. منیش وەک هەر دایکێک، یەکێک لە چاوەکانی خۆمم بە تۆ بەخشی. چونکە حەزم نەکرد کە بە تەنیا چاوێکەوە گەورە ببیت. بەڵی یەکێک لە چاوەکانی خۆمم پێشکەشت کرد. تا کوڕەکەم بە چاوێک لە چاوەکانی من لە جیهانی نوێ بڕوانێت. کوڕە شیرینەکەم خۆشتم دەوێ و هەموو کاتێک بیرت دەکەم.

لەگەڵ خۆشەویستیمدا بۆت
دایکت
ئای///// ئای، کە ئەم نامەیەی دایکم داخ و کسپە و کەسەرێکی زۆری خستە دڵمەوە. زۆر دایکم خۆشدەوێ. زۆر پەشیمان بوومەوە، لەو دڵڕەقییەی کە بەرانبەر بە دایکم کردم. بەڵام لە دوای چی؟ پەشیمانییەکی بێ هوودەیە.

دایک سۆز و بەزەیی و دلەقانی و هەموو شتێکە.. پارێزگاری لە دایکتان بکەن و هەرگیز دڵی مەشکێنن و مەیڕەنجێنن.
هیوادارم کە نامەکەم ببێت بە پەندێک، بە هەموو کوڕ و کچێکی لاو. تا بە باشترین شێواز، ڕەفتار لەگەڵ دایکیاندا بکەن.
رەزا شوان
(*) ئەم چیرۆکە بە کەمێک دەستکارییەوە، لە ئینگلیزییەوە وەرم گێڕاوە بۆ کوردی. ناوی نووسەریشی لەسەر نییە. ناونیشانەکەی لە دەقە ئینگلیزییەکەدا بەم شێوەیەیە:
(دایکێکی یەکچاو و کوڕەکەی)
(One Eeyed Mother and Son)

دەستی کرۆنا … مەولود ئیبراهیم حەسەن

دەستی گەرمی
دڵڕەق و بێ شەرمی..کرۆنا
هەر ڕۆژە وێنەی
خزمێکم لە ئەلبوومی ژیان
ڕەش دەکاتەوە
هەر ڕۆژە
ژمارەی موبایلی دۆستێکم
بێ دەنگ دەکات
هەر ڕۆژەی ماسینجەری
ناسیاوێک پۆستم بۆ نانێرێ
هەر ڕۆژەی ئیمەیلێک
چیتر وەڵامم ناداتەوە
هەر ڕۆژەی فەیسبوکێک
ئیتر کۆمێنتم بۆ نانووسێ
دەستی گەرمی
دڵڕەق و بێ شەرمی..کرۆنا
هەموو بەیانییەک

چەند جار ناچارم دەکات
بنووسم بەداخەوە
دەستی گەرمی
د□□ق و بێ شەرمی
کرۆنا..
مەرگ ..وڵات بە وڵات دەگێڕی
شار بە شار
گەڕەک بە گەڕەک
کۆڵان بە کۆڵان
ماڵ بەماڵ
مەرگ دەگێڕی
زۆر جار کوژراوم و
نەمردووم
زۆر جار مردووم و
هه ر ماوم
زۆر جار مەرگ دەورەی داوم
بێزار نەبووم
نەترساوم
کەچی مەرگی کرۆناوی
بۆنی لە لوتم نا بڕێ
دەنگی لە گوێم ناپچڕێ
ڕەنگی لە بەر چاوم ناسڕێ
میدیاکان هه موو
میدیای گەڕەک
میدیای شار
میدیای وڵات
میدیای جیهان هه موویان
کڕۆنا بڵاو دەکەنەوە
میدیای نووسراو
میدیای دەنگی
میدیای ڕەنگی هه موویان
باسی چالاکیەکانی کرۆنا دەکەن
ڕۆژنامە نووسەکان
وێنەی پژمین دەگرن
وێنەی هه ناسەو ئۆکسجین دەگرن
وێنەی قەبرو تەلقین دەگرن
سەرۆکەکان

سەۆکایەتی بە کرۆنا دەکەن
سیاسیەکان
سیاسەت بە کرۆنا دەکەن
زاناکان
تاقیکردنەوە بە کرۆنا دەکەن
دیندارەکان
دینداری بە کڕۆنا دەکەن
هه ژارەکان
هه ژاری بە کرۆنا دەکەن
بێکارەکان
بێکاری بە کڕۆنا دەکەن
کڕۆناش مەرگ بە ژیانەوە دەکات
ژیانیش ژیان بە کرۆناوە دەکات

١/٩/٢٠٢٠

– هه ولێر